

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

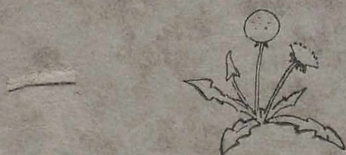
Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ANNA WULFF

BØRNEHAVESAGENS FORKÆMPE

ET EFTERMÆLE

VILHELM PRIORS FORLAG
KØBENHAVN :: MCMXXXVII

ANNA WULFF

BØRNEHAVESAGENS FORKÆMPER

ET EFTERMÆLE

VILHELM PRIORS FORLAG
KØBENHAVN . MCMXXXVII

Anna Wulff
født 13. August 1874, død 7. Januar 1935

FORORD.

UDGIVELSEN af denne lille Bog har en dobbelt Hensigt:

Ved at samle en Del af det, som er talt og skrevet om og af *Anna Wulff*, saa at det, om end kun i korte Træk, giver et Helhedsbillede af hendes Liv og Gerning, skulde den blive et Mindeskrift om hende for de mange, der har kendt hende og følt sig knyttet til hende.

Men den skulde tillige tjene Børnehavesagen. Vor danske Børnehavelitteratur er saare fattig; vi savner endnu baade en fyldestgørende Skildring af hele Børnehavebevægelsen, dens Pionerer og Udvikling, og en *samlet* Fremstilling af den specielt danske — for ikke at sige af den nordiske Børnehaves Historie. Indtil en saadan Litteratur engang foreligger, skulde dette lille Skrift hjælpe vordende Børnehavarbejdere, som ikke mere kan faa et Førstehaandsindtryk af *Anna Wulff* og hendes Pionergerning, til at faa Kendskab til og Overblik over den Del af den danske Børnehavesag, til hvilken hun lagde Grunden, og hvis selvskrevne Fører hun var gennem mere end en Menneskealder.

Kunde Skriftet saa tillige finde Vej til de Børnehavekredse i vore nordiske Nabolande, som vi i en Aarrække har haft et saa frugtbart Samarbejde med, og bidrage til at styrke Forbindelsen med dem, vilde det ogsaa derigennem tjene en Sag, der laa hende varmt paa Sinde.

»Eftermælet« falder naturligt i to Dele: Det, som nogle

af dem, der stod hende særlig nær i Livet, giver hende, og det, hun har sat sig selv gennem sin Gerning i Skrift og Tale. Dets forskellige Stykker har tidligere været optaget i Fagskrifter eller Beretninger; kun ganske enkelte uvæsentlige Ændringer har i nogle af dem været nødvendige af Hensyn til Sammenhængen. Af Afsnittet »Et Tilbageblik« har dog kun en Del været trykt før, henholdsvis i Fröbel-Højskolens og i Børnehavens Beretninger.

*

Da jeg bestemte mig til at foranledige Udgivelsen af dette lille Skrift, var det ikke min Tanke, at andet fra min Haand end et Forord skulde medtages deri, idet jeg saare vel indser, at det med Føje kan siges, at jeg som Anna Wulffs Søster og nærmeste Medarbejder gennem mange Aar ikke kan være uhildet i min Bedømmelse af hende. Naar jeg alligevel efter Opfordring udefra har vovet offentligt at give mit Bidrag til hendes Eftermæle, er det af to Grunde: dels fordi jeg netop som Søster kendte — og jeg tør maaske ogsaa sige, forstod hende bedre end nogen anden, dels fordi vi i vort indbyrdes Forhold altid har søgt at se sandt paa hinanden. Det har da ogsaa været mig magtpaaliggende at give en saa sandfærdig Skildring af hende, at de, der forstod hende — og Forstaaelse maa jo være den første Forudsætning for at kunne bedømme et Menneske rigtigt — kan godkende den.

Og den Bevidsthed, at hun selv mindst af alt kunde have ønsket, at der efter hendes Død skulde tegnes et Billede af hende, i hvilket Lys og Skygge ikke var rigtigt fordelt, har været mig en Hjælp dertil.

Christianshavn, Januar 1937.

Bertha Wulff.

ANNA WULFF, HENDES LIV OG GERNING.

Anna Wulff, Børnenes Ven.

Efter et Radioforedrag.

SOM mangeaarig Ven af Anna Wulff skal jeg prøve paa at tegne et Billede af hendes Liv og Gerning. — Hvem var hun, denne Kvinde, som Børnene og deres Forældre ude paa Christianshavn kaldte »Moster Anna« — og som jeg kalder Børnenes Ven, ligesom Mathilda Wrede i Finland blev kaldt Fangernes Ven?

Var hun saa mærkelig, saa stor, at det berettiger os til at gøre hendes Navn kendt rundt om i Danmark, ogsaa blandt dem, der ikke hører til den Kreds og det Fag, der var hendes?

Ja, hun var det i Kraft af, at hun havde faaet et Kald, som hun fulgte med en sjælden Iver og med en endnu sjældnere Opofrelse af sit eget.

Anna Wulff har i et ganske udmærket Foredrag: »Kvinde-erne som Frøbels Medarbejdere«, som hun holdt i Sverige, sagt: »Der ligger i Kvindens Væsen en Trang til at øve Stordaad, ikke for egen Æres Skyld, men for at give sig helt, en Trang til Hengivenhed og Opofrelse for den Sag, som helt fylder hende.«

Den Sag, som Anna Wulff havde viet sit Liv, var Børnehavesagen; det var Frøbels Tanker og Ideer, hun var be-sjælet af.

Mange Mennesker kender kun Børnehaverne af Navn, de ved ikke, hvad der gemmer sig bag Navnet. Jeg husker endnu mine egne Forestillinger om Børnehaver, inden jeg vidste bedre Besked. Man saa Børnene gaa to og to i lange Rækker paa Gaden, og senere vidste man, at de blev beskæftigede med Smaasløjd, de flettede og syede og legede, og til det Hverv var søde unge Piger velegnede — nogen Uddannelse var slet ikke nødvendig.

Men selve Børnehavens Idé, dens Grundlægger Fröbels geniale Opdragertanker er der naturligvis kun faa, der er fortrolige med — blandt andet fordi Fröbel ikke er oversat til Dansk.

Men Anna Wulff kendte dem som faa. — Hun modtog sin Uddannelse i Dresden i Aaret 1896—97, og da hun var af tysk Afstamning, og der blev talt Tysk i Hjemmet, beherskede hun det tyske Sprog til Fuldkommenhed.

I det Aar blev hun da en af Fröbels Arvtagere, og senere en af de Kvinder, som her i Norden har forstaaet ham bedst. Efter at hun var kommet hjem, begyndte hun den 1. Maj 1897 — kun 22 Aar gammel — ved *Schou og Trolles* Skole i Hellerup det Arbejde for Børnehavesagen, som varede lige til hendes Død den 7. Januar 1935. Det stod hende straks klart, at hvis Børnehavesagen skulde faa Fremgang herhjemme, maatte hun først og fremmest uddanne unge Kvinder til den Gerning. — Men en praktisk Uddannelse, om end den altid maa betragtes som den vigtigste, var ikke nok, der maatte ogsaa en teoretisk Uddannelse til. Det var jo ikke Asyl, Anna Wulff vilde skabe; dem havde vi i Forvejen. Vel vidste hun, at der i disse altid var øvet et kærligt og trofast Arbejde af gode Kvinder; men her drejede det sig om noget andet og mere. Børnehaverne er Voksesteder for Børn, og her var det ikke alene Børnenes legemlige, men ogsaa deres aandelige Vækst, det drejede sig om. Og til dette Arbejde krævedes Kvinder, ikke alene med

Hjertet paa rette Sted, men ogsaa med en virkelig Forstaaelse af Barnenaturen og dens Krav. I gamle Dage krævedes der ingen Uddannelse til at være Sygeplejerske — og der var mange andre Omraader, hvor det samme var Tilfældet; men hvad vilde Lægerne sige nu, hvis de skulde nøjes med Vaagekoner? Men det lader desværre til, at den Gerning, man sidst vil kræve Uddannelse til, er Opdragergerningen.

Det ligger vel i, at de menneskelige Egenskaber paa Aandens og Sjælens Omraader er dulgte og ikke synlige for det menneskelige Øje, og det, man ikke ser, det, man ikke kan tage og føle paa, det forstaar man ikke, ja, man benægter af og til, at det eksisterer. Hvis man rigtig vilde sætte sig ind i Forholdene, hvis man f. Eks. vilde skrive en Bog om »Barnet gennem Tiderne«, vilde man opdage, at Barnet er det, man har handlet mest ilde med. Der er stadig Mennesker, der maa raabe Vagt i Gevær. Fröbel og Montessori er nogle af dem.

De første Aar, fra 1897 til 1906, var Anna Wulff ganske ene om hele Uddannelsen, og hun sled bravt i det for at uddanne sig videre gennem Selvstudium. Det krævede naturligvis megen Tid og Energi, men de, der kendte Anna Wulff, ved, at hun aldrig skaanede sig selv eller slog af paa Fordringerne; hun vilde kun yde det bedste og lødigste, og Ansvar har mange Gange hvilet tungt paa hende. I Aaret 1906 bestemte hun sig efter mange Overvejelser til at oprette et Seminarium, hun søgte derfor fire Maaneders Orlov og drog paa en Studierejse til Tyskland og England.

Den 1. Maj 1906 aabnede Fröbel-Højskolen da for første Gang sine Døre for at modtage unge Kvinder, der havde valgt den ansvarsfulde Gerning at blive Børnehavearbejdere. Der havde meldt sig siger og skriver to Elever, og til at undervise disse to var der ansat seks Faglærere.

De første Aar overskred Antallet af Elever ikke 8, og

et Aar, 1910—11, meldte der sig slet ingen. Man forstaaer, hvilket Mod, hvilken Energi og Tro paa sin Sags Fremtid der maa have besjælet hende, saa at hun fortsatte trods alle Vanskeligheder. Og Frøbels Ord: »Jeg ved nøje, hvad jeg vil, og ved hvilke Midler jeg vil naa det«, havde hun i den Grad gjort til sine egne, at hun ikke for nogen Pris kunde give op. Det samme Aar knyttede Anna Wulff sin Søster Bertha Wulff til sig som Medarbejder, først som Lærerinde og senere som Medleder af Fröbel-Højskolen.

Deres Navne staaer derfor ogsaa knyttet uløseligt sammen i Aarene 1906—35. Uden Søsteren havde Anna Wulff sikkert ikke kunnet naa, hvad hun naaede. Ganske vist var Bertha Wulff ikke uddannet Børnehavearbejder, hun havde Lærerindeuddannelse; men hun tilegnede sig snart Frøbels Tanker helt og fuldt, og desuden blev hun gennem sit nære Samliv med Søsteren saa fortrolig med hendes Stræben og Maal, at Anna Wulff med god Samvittighed kunde lægge Fröbel-Højskolens daglige Ledelse i hendes Hænder. I Bertha Wulff havde hun da ikke alene en Søster, men en Ven og en trofast Medarbejder.

Fra Aaret 1915 kom der et Omslag i Fröbel-Højskolens og hele Børnehavesagens Historie. Elevantallet steg, og nogle Aar naaede det op til c. 70, fordelt paa to Klasser, og Uddannelsen var endda blevet udvidet fra eet til to Aar. Dermed steg ogsaa Kravene baade paa den ene og den anden Maade; men nu meldte der sig ogsaa andre Forkæmpere for Sagen. Af dem, der stillede sig ved Siden af Anna Wulff, maa jeg fremhæve Dr. med. Kjer-Petersen. Han var utrættelig i sin Iver, og med glødende Begejstring talte han Barnets Sag baade i Skrift og i Tale. Det var ham, der fik Menighederne rundt om i København til at indse, at de havde en Forpligtelse mod alle disse smaa fra 3—7 Aar, der saa mange Gange er henvist til Gaden eller til tilfældige Menneskers

Omsorg, naar Mødrene er borte fra Hjemmene paa Arbejde.

Men der var stadig store Vanskeligheder at kæmpe med, og særlig har det altid været uhyre svært at skaffe passende Lokaler til Fröbel-Højskolen. Vi har haft til Huse mange Steder, og aldrig var det vore egne Lokaler, men enten i Skoler eller i Menighedshuse, saa Fröbel-Højskolen kunde i den Tid aldrig faa sit eget Præg, og Pladsen var det altid smaat med. Først i 1930 fik vi nogle udmærkede Lokaler i det forhenværende Marinehospital i Prinsessegade. Her var haade Plads, Lys og Skønhed, og Beliggenheden var god. Men ak, kun ganske faa Aar blev det os forundt at blive der, thi Bygningen blev af Staten solgt til andet Formaal, og atter stod vi paa Gaden og maatte flytte tilbage til Døtreskolen paa Christianshavn, der har gjort alt, for at vi kunde faa det, som vi ønskede det. Men vi trænger til langt mere Plads og haaber, at den Dag skal komme, hvor vi faar vort eget Hus. — Jeg kan ikke her fortælle mere om Fröbel-Højskolens Arbejde, men maa henvise dem, der interesserer sig derfor, til et Skrift, der udkom ved Højskolens 25 Aars Jubilæum. Det hedder »Fröbel-Højskolen gennem 25 Aar«.

Jeg vender nu tilbage til Børnehaverne. Anna Wulff havde, lige fra hun begyndte sit Arbejde herhjemme, været klar over, at hvis Børnehaverne skulde faa deres rette samfundsmæssige Betydning, maatte man særlig arbejde paa Oprettelse af Folkebørnehaver; men først i 1914 opgav hun sin Børnhave i Hellerup, for nu var det blevet hende klart, at Tiden var inde til, at hun skulde vie sine Kræfter til Folkebørnehavesagen, og hun brød alle Broer af bag sig. Hun anede end ikke, hvor den Børnhave skulde ligge, som skulde være hendes fremtidige Opgave. — Atter denne Gang foretog hun en Studierejse; hun tog til Sverige, hvor hun besøgte Fröbelinstituttet i Norrköping og gjorde sig be-

kendt med Birkagårdens sociale Arbejde og med Agnes Lagerstedts Arbejde for at fremskaffe Boliger til børnerige Familier.

Efter denne Rejse tager Anna Wulffs store og opofrende Gerning i *Folkebørnehavens* Tjeneste sin Begyndelse, nu finder hun sit Virkefelt. — Hun begyndte nu at se sig om efter det Sted, hvor der var størst Trang til en Folkebørnehave. Ude paa Christianshavn havde daværende Skoleinspektør *Helga Sahlertz* hørt om hendes Bestræbelser, og hun bad hende forsøge derude.

Hun henvendte sig herefter til en Række Personer, som havde et grundigt Kendskab til Befolkningen paa Christianshavn, deriblandt en Præst og en Læge, og særlig den sidste, *Dr. Bøcher*, var utrættelig for at skaffe Penge. Maalet blev naaet, og »*Anna Wulffs Folkebørnehave*« kunde aabne sine Døre. Samtidig flyttede Fröbel-Højskolen ogsaa ud paa Christianshavn, og Anna Wulff, der forstod, at den daglige nære Tilknytning til Befolkningen var en Nødvendighed, søgte og fandt en Bolig til sig selv midt iblandt sine Børn. Her levede nu denne nøjsomme, muntre og handlekraftige Kvinde de følgende tyve Aar af sit Liv; hun elskede sine Børn som en Moder, og Hjemmene fandt i hende den sande Ven og Raadgiver. Hendes beskedne og ligefremme Væsen skaffede hende snart Forældrenes Fortrolighed, og Hjemmene aabnede sig gerne for hende, der kom og bragte Tryghed og Glæde med sig. — Hun kom til virkelig at betyde noget for de Hjem, som sendte Børn til hende, dog ikke alene gennem sit Forhold til Børnene og sine Besøg i Hjemmene, men derigennem, at Forældrene frit kunde færdes ud og ind i Børnehaven og opsøge hende i hendes eget lille Hjem, hvis der var noget, der tyngede, eller hvis de vilde indhente Raad og Vejledning hos den kære »*Moster Anna*«, der var saa klog og vidste saa god Besked med Livets forskellige Forhold.

Desuden holdt hun Forældremøder. Disse Møder blev

Festaftner for Børnenes Forældre og Paarørende. Hun drøftede her med dem alle mulige Spørgsmaal vedrørende Børnenes Opdragelse: Ernæring, Paaklædning o. s. v., saaledes at Hjemmene og Børnehaven kunde arbejde Haand i Haand. Jeg har overværet mange Forældremøder, baade i Børnehaver og i Skoler, men ingen som dem i Moster Annas Børnehave. Man maatte beundre den Fest og Glæde, de rummede, men særlig hendes indtrængende Forstaaelse og Evne til at finde Spørgsmaal, der baade havde Forældrenes og hendes egen Interesse, og endelig den Klarhed, hvormed Spørgsmaalene blev fremsat og gennemdrøftet.

Jeg har fornylig talt med en Moder, hvis Børn nu forlængst er voksne Mennesker. Hun sagde til mig, da vi talte om Forældremøderne: »Ja, de Møder forsømte vi kun, hvis det var absolut uundgaaeligt, og vi syntes ikke, Julen blev, som den skulde, hvis vi ikke havde været til Juleforældremødet.«

Men Moster Anna tog desuden paa Udflugter, hvortil ikke alene Forældre, men ogsaa Bedsteforældre, Onkler og Tanter kunde komme med. Nogle Aar drog hun ud med ca. 200 Deltagere i Alderen fra to Maaneder til 80 Aar. — Mange er de Tanker, hun maatte tænke for at finde paa Raad, naar det kneb; der slides haardt paa et Menneske, der har et medfølende Hjerte, og som bliver delagtiggjort i saa mange Menneskers Vanskeligheder og Sorger. Men hun blev styrket til sin Gerning derved, at hun i saa rigt Maal modtog Forstaaelse og Kærlighed af sine Børns Forældre.

Noget af det smukkeste, der er blevet skrevet om hende efter hendes Død, har en Moder skrevet. Denne Moder, Fru Emmely Nielsen, fortæller saa smukt og rammende om »Moster Anna«, at det er gengivet andensteds i dette Skrift.

Men det Sted, hvor man bedst kunde lære Moster Anna at kende, var blandt Børnene i Børnehaven.

Forst var der selve Rammerne om det hele. Det havde

kostet meget Besvær at finde Lokaler, der var egnet til det Formaal at rumme en stor Flok Børn og give dem tilstrækkelig Tumbleplads og desuden være som et Hjem for dem med Hygge og Skønhed. Men efter megen Søgen havde vi fundet Kommunens Ejendom, Prinsessegade 7; det var ganske vist paa 3. Sal, men Trapperne var brede og med lave Trin. Vi vilde naturligvis hellere have haft dem liggende ved Jorden og med Have til. Disse Lokaler saa ikke godt ud, de var nærmest som store Loftsrum, og der skulde et øvet Øje til at se, at de kunde blive brugelige. Men ved Hjælp af en dygtig og forstaaende Arkitekt blev Resultatet meget smukt, og da Børnehaven aabnede, var det en *virkelig* Børnehave, der lukkede sine Døre op. Der var Gardiner for Vinduene, Planter, Fugle og Fisk, Legetøj og Materiale til at beskæftige mange smaa ivrige Hænder. En stor Sandkasse havde sin Plads i Legestuen. Og alt som Aarene gik, kom der Dukkekrog og mange andre Herligheder; for Børnehaven vandt sig Venner, der baade til Jul og Fødselsdag kom med Gaver. I dette store Hjem var Moster Anna den kærlige Moder for alle de smaa, man maatte mærke den Kærlighed, der straaledede ud fra hendes hele Væsen, og man saa den Tillid og Hengivenhed, som Børnene nærrede til hende.

Ingen forstod som hun at lege og fortælle, og hun kunde paa en egen Maade stifte Fred imellem dem, et Par Ord var nok.

Glad var hun ogsaa, naar hun færdedes med sin Flok ude omkring; der var Volden, som Børnene daglig besøgte, og desuden havde vi faaet en Have, den laa ganske vist helt ovre paa den anden Side af Voldgraven, saa det kunde være lidt besværligt at naa derud med saa mange Børn; men ingen straaledede mere end Moster Anna, naar de alle drog afsted til Haven enten for at arbejde i den, for at glæde sig over Planterne og spise Frokost i det frie eller at høste Grøntsager, Hyldebær eller anden Frugt.

Hun var et dybt religiøst Menneske, Gud og hans Riges Fremgang her paa Jorden var for hende Livets Alfa og Omega. Men dette religiøse Liv var hos hende hverken blevet til Dømmesyge eller Snæverhed, tværtimod, hun var netop saa uendelig menneskelig, hun kunde være gladere end de fleste, hun kunde leve i Øjeblikket og kaste alle Byrder af. Hun glædede sig ikke alene over Børnene og Barnenaturens Umiddelbarhed og Ynde; men Naturen med dens Blomster og rige Dyreliv frydede hende paa en saadan Maade, at man syntes, at hun selv blev som et Barn. Mælkebøtten var hendes Yndlingsblomst.

Men hendes Religiøsitet var en Kraft, der gennemstraaled hele hendes Personlighed, og det var den, som i de sidste Aar, hvor hun var blevet saa svag, bar hende oppe, saa at Sygdommen ikke kunde tvinge hende i Knæ. — Det er blandt meget andet ogsaa denne mærkelige Evne til at overvinde legemlig Svaghed, der minder mig om Mathilda Wrede. Men foruden den havde disse to Kvinder mange andre fælles Egenskaber: den samme Tillid, den samme Tro, den samme Umiddelbarhed, den samme Munterhed og endelig en Offervilje og Hengivelse uden Lige i det Kald, der blev deres.

Men foruden at de var gode Kvinder, var de ogsaa begge meget kloge Kvinder. Anna Wulff var lige til det sidste lysvaagen, hun fulgte med og satte sig grundigt ind i de nye pædagogiske Tanker, og da Maria Montessoris Ideer kom frem herhjemme og optog os alle, saa at vi ofte blev kastet ind i hede Disputer for og imod, var Anna Wulff en af dem, der ikke blot studerede Montessoris Skrifter, men ogsaa gav sig til paany at studere Fröbel, og det tvang hende til at korrigere og søge ud, hvilke af Fröbels Tanker der muligvis ikke mere havde noget at sige os, da de hvilede paa hans Tids Filosofi. Hun saa som flere andre Fröbel-Forskere, bl. a. i Tyskland, at Fröbels Tanker paa en Del væsentlige

Punkter faldt sammen med Montessoris; men hun blev stadig ved med at anse Fröbel som den største, da hun syntes, at han i langt højere Grad havde forstaaet Barnet med dets stærke Fantasi og dets Lyst til Leg og Fortælling. Han har i flere af sine Bøger understreget, at man ikke maa se bort fra, at Barnet er et Led af det hele Samfund, og at det med sin store Trang til Oplevelse og Daad i allerhøjeste Grad tager Næring af og henter Impulser fra Omgivelserne. Man kan derfor ikke lukke dette Liv ude fra Børnehaven, hvad Montessori efter Anna Wulffs Mening gjorde.

Men jeg vil her atter understrege, at hun i det hele var fortrolig med de nye Opdragertanker og beklagede, at mange Børnesagsarbejdere ikke indsaa Værdien af at gøre sig bekendt med dem, idet hun mente, at den kommende Tid ganske naturligt vilde blive præget af *denne* videnskabelige Forskning.

Trofast var hun som faa. Sine Elever omslutede hun med den største Kærlighed, og den forblev usvækket gennem Aarene; hun prøvede paa alle Maader at virke for deres videre Uddannelse og sætte dem i Forbindelse med Børnehævebevægelsen i Udlandet, baade i de nordiske Lande og i Tyskland. En Del drog da ogsaa ud for at dygtiggøre sig.

Men med alle disse rige Evner og Egenskaber var hun stadig et meget beskedent Menneske, og ved flere Lejligheder har hun sagt, at det langt fra var lykkedes hende at udrette det, som hun havde stræbt efter. Det kom til Orde i en gribende Tale, som hun holdt ved Fröbel-Højskolens 25-Aars Jubilæum, og i et Foredrag, hendes sidste, der blev holdt paa Nyborg Strand i Juni 1934. Det hedder »Personlig Dygtiggørelse til Opdragelsesarbejdet«. Jeg tillader mig her at citere et Sted af dette meget klare, ægte og sanddru Foredrag, saa typisk for Anna Wulffs hele Personlighed.

»Det er mig magtpaaliggende at betone, at vi saare vel ved, at Fröbel-Højskolens Uddannelse — trods al vor Stræ-

ben efter at gøre den alsidig — dog endnu er alt for begrænset, at vore unge end ikke er udrustede til at gøre Fyldest paa Børnehjem for mindre Børn, med mindre de ejer de personlige Egenskaber, som gør dem særlig skikkede til dette vigtige Arbejde; og skønt jeg ud af hele min Overbevisning vedkender mig dens Grundsyn paa Uddannelsen, ønsker jeg overfor de mange Børnesagsarbejdere fra hele Landet aabent at vedgaa, at vi, der som Ledere af Fröbel-Højskolen fik noget af en Pionergerning at øve, nu, da vi nærmer os Afslutningen af vor Livsgerning, ser, hvor lidet vi evnede, og hvor saare lidt der blev naaet, og vi ønsker af Hjertet, at dygtigere og mere evnerige Forkæmpere for vor Sag en Gang, naar Tiden dertil er inde, maa tage den op efter os og bære den »ind i Dagen ny«.

Dette var ikke falsk Beskedenhed, men ærligt ment. Men vi andre, som nu ser tilbage over hendes Arbejde, kan dog ikke andet end føle den dybeste Beundring derfor. Som vi alle ved, er det ikke saa svært at kritisere, men hvor langt sværere at bygge et saa storslaaet Arbejde op! Og det skal siges til hendes uvisnelige Fortjeneste, at krævede hun meget af andre, saa krævede hun mest af sig selv.

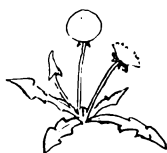
Foruden sin store opofrende Opdragergerning naaede hun da dette gennem sin Virken, at hvor man før trak paa Skuldrene af Børnehaverne, der regner man dem nu som et vigtigt Led i al Børneforsorg, og desuden har hendes grundige toaarige Uddannelse af Børnehavearbejdere været medvirkende til, at mange har faaet Øjnene op for, at al Opdragergerning kræver Uddannelse, men vel at mærke baade en praktisk og en teoretisk.

*

Da Christianskirkens Klokke den 13. Januar 1935 ringede over Anna Wulff, var den store Forsamling, der fyldte Kirken, et Vidnesbyrd om hendes Livs mange Opgaver. Der

var Pædagoger, socialt interesserede og Arbejdere i Børneforsorgens Tjeneste; men de fleste kom fra Christianshavn. Man fik et levende Indtryk af, at det var Befolkningen derude, der sørgede over, at Børnenes Ven, *deres* Børns Ven, nu var død.

Augusta Dössing.

»Moster Anna« med sine Børn paa Amager Fæled.

»MOSTER ANNA«.

Et Par Ord til Minde om den kære Moster Anna, hvem jeg overlod 10 Rollinger i sin Vare-tægt.
Af en Moder.

MOSTER ANNA — ikke Frøken — det lyder altfor strengt, men et Menneske i Mors Sted, og derfor valgte Frøken Wulff Ordet Moster Anna, og hun blev for Børnene den pragtfuldeste Moster, som var kaldet af Gud til det store ansvarsfulde Hverv at være Børnehaveleder, hvilket hun røgtede med Liv og Sjæl, altid selvhengivende i sit Arbejde, aldrig tænkte eller talte hun om sig selv. Den Mor, som var heldig at komme op i Børnehaven midt i Arbejdet, maatte stille sætte sig og folde Hænderne i stor Beundring for Moster Anna, enten hun talte, sang eller legede med Børnene, thi aldrig har jeg set et Menneske saa dejlig tillidsvækkende overfor de smaa. Ja, vi smaa Hjem har meget at takke for, da Moster Anna lukkede sin Børnehave op paa Christianshavn; fra de fattigste og usleste Lejligheder fandt hun sine

smaa frem til Solskin og Glæde. Tænk, hvad det vil sige for en Mor, der staar paa en Fabrik fra Morgen til Aften, at kunne trygt sende sin lille Dreng eller Pige under Moster Annas Vinger og forlade sit Hjem, vidende at der intet kan ske den lille. Moster Anna oprettede Landophold for en Flok af de smaa, allerhelst havde hun lukket Børnehaven og taget paa Landet med dem alle; men da det var begrænset, hvor mange der kunde komme med, valgte hendes kærlige Hjerter altid dem frem, hun syntes trængte allermest til Solskin; og hvor de struttede af Sundhed, naar de kom hjem igen til Far og Mor efter et Ophold paa 5 Uger, det kan nok være, der var kommet Farve og Runding i de dejlige smaa Ansigter.

Ja, jeg ser hende for mig, naar hun med Udraabet: »Goddag, alle Moster Annas velsignede Unger!« tog imod dem ude paa Banegaarden, og hvorledes hun med Stolthed afleverede hver Far og Mor sin lille Unge.

Det var ikke alene i Børnehaven, men hun stod ogsaa i særlig Kontakt med Hjemmene, delte vore Glæder og trøstede os i vore Sorger, og selv om Børnene voksede op og blev store Mænd og Kvinder, kunde hun ikke blive træt af at følge dem paa deres Vej. Hvor var hun storartet i en Periode af 12 Aars Arbejdsløshed i mit Hjem, altid vidste hun Raad at trøste en Far og Mor med, min Mand og jeg har her en særlig Tak at sende hende.

*

Hvor kunde hun arrangere en Skovtur med hele Familien, fra den bitte smaa i Vognen til den 82-aarige Bedstemoder, snart var hun her og snart der, altid i Fart for os andre — *uforglemmelige Ture*.

Hvem kunde som hun tænke paa den trætte Mor, derfor sørgede hun for en Udflugt til det herlige Wartheim hos

Frøken Agnes*), jeg maa tænke paa Moster Annas Udbrud: »Maa jeg nu ikke spørge, om jeg har sagt for meget, at det er et Paradis?« og hvor havde hun Ret, det var virkelig et Paradis, der lukkede sig op for hver lille træt Kvinde, at kaste alle daglige Forpligtelser af sig og rigtig nyde en Mors Dag; alt havde Moster Anna sørget for, hele Familien blev passet i Børnehaven af de rare Medhjælpere, bare vi sendte Patteflaske og rene Bleer til den lille; jeg for min Part havde en paa 2 Maaneder, som Tante Sigrid**) blev Mor for, og da vi saa vendte hjem om Aftenen, ja, jeg kan godt sige fra et henrivende Eventyr af en Dag, laa den lille hjemme i sin Seng og sov trygt efter endt Pleje, ja, i Sandhed, hvem kunde som Moster Anna faa en Mor til at trække Vejret frit.

Og hvor lærte hun Børnene at elske Blomster og Dyr, og hvem kunde som hun lære Børnene om alt, hvad de hørte og saa omkring sig, ja, man kunde rigtig mærke, naar den Tid kom, at Børnene skulde i Skole, hvor begavet de var blevet af at gaa i Børnehaven, det var ligesom de havde Indsigt i alt og bedre kunde følge med end de andre, som kom lige fra Hjemmene, for hvem havde som hun Tid og Lyst til at forklare Børnene og give dem Indsigt i alt.

Nej, mine bedste Minder har jeg, naar de ganske smaa om Aftenen kom i Seng og foldede deres smaa Hænder og sang med de dejlige smaa, sprøde Stemmer alle de smaa, nydelige Sange, saa Far og Mor og andre Søsken lærte Melodi og Ord af alle Sangene i Børnehaven.

Og hvem kunde som hun mægle Fred mellem Børnene, hvis der var en eller anden Ting, de var blevet Uvenner

*) Frøken *Agnes Schultz*, i 8 Aar Medarbejder i Børnehaven, nu Leder af et Hjem for Børn, Wartheim, Slagelse.

***) Frøken *Sigrid Warming*, gift Beck, mangeaarig Medarbejder i Børnehaven.

over, jo, saadan som Moster Anna tog paa Børnenes Opdragelse, maatte mangen Far og Mor lære meget af. Eller naar Moster Anna tog sin Flok og marcherede af, enten det gjaldt Volden, Fælleden eller Børnenes egen Have paa Amager, saa kunde man se Folk staa stille paa Gaden og maa-bende beundre dem alle, men mest deres Fører Moster Anna, hvis Ansigt straaledede af Iver for at give sine smaa Sundhed og Glæde ved Livet. Og naar Børnene blev 7 Aar og kom i Skole, hvorledes hun sørgede for en Læseaften og en Fröbel-aften for at holde dem fra at løbe paa Gaden, hvor saa meget Ondskab lurder paa de unges modtagelige Sind. Jo, vi har uendelig meget at sige Moster Anna Tak for.

Den uforglemmelige Kvinde.

Ære være dit Minde.

Emmely Nielsen.

ET TILBAGEBLIK.

»Jeg ved nøje, hvad jeg vil, og ved hvilke
Midler jeg vil naa det!«
Fr. Fröbel.

DA *Anna Wulff* i Foraaret 1906 udsendte det første Program for den Uddannelsesskole for unge Kvinder, som hun stod i Begreb med at skabe, satte hun dette Ord af Fröbel som Overskrift og gav dermed Fröbel-Højskolen dens Motto.

Var det ikke vel dristigt af en 32-aarig Kvinde, der, selv om hun havde en halv Snes Aars pædagogisk Virksomhed bag sig, dog endnu ikke havde givet sit Livs betydeligste Indsats, at vælge just dette Ord? Røbede det ikke en Selvsikkerhed, der nok kunde gøre en betænkelig med Hensyn til hendes Personlighed og til Skolens Fremtid? Der er vel dem, der har tænkt det, og vist er det, at Berettigelsen af at anvende Ordet som Motto staar og falder med, at Lederen med sin Person indestaar for dets Virkeliggørelse i hele Skolens Liv.

Nu efter hendes Død skal det siges, at hele hendes Liv og Gerning er et Vidnesbyrd om, at hun havde *Livets Ret* til at gøre disse Frøbels Ord til sine, ja, at netop de Ord karakteriserer hendes Personlighed og Virke.

Som den ældste i en stor Søkendeflok havde hun tidligt lært Ansvarsfølelse og Offervillie, og det moderlige, der var et saa fremtrædende Træk i hendes Natur, og som allerede sporedes i Barnets Leg med sin Dukke, næredes og udvikledes gennem hendes Forhold til de smaa Søskende. At hun,

Anna Wulff og hendes Mor.

naar hun blev stor, vilde være Barnepige, men at det maatte være i et Hjem, hvor der var mindst otte Børn, var for hende en given Sag, indtil hendes Mor, da hun var i 12-Aars Alderen, henledte hendes Tanker paa Børnehavegerningen; fra det Øjeblik stod det hende klart, at den Gerning maatte blive hendes.

Hun havde i øvrigt selv som lille Pige gaaet i Børne-

have; trods ret store Afstande, fulgte Mor, der ud af en stor Ansvarsbevidsthed søgte Hjælp hos Fröbel til sin Opdragergerning, daglig sine to ældste Børn derhen og tilbragte Formiddagen sammen med dem der. Senere, da Børneflokken voksede, antoges en Børnehaveleder til at holde Børnehave i vort Hjem for os og nogle af de omboende Familiers Børn i det dengang endnu ganske landlige Hellerup.

Selv har hun tidt udtalt, at hun mente at have faaet sin »pædagogiske Aare« i Arv fra Mor, ja, at den maaske kunde føres endnu et Slægtled længere tilbage. I alt Fald viste vor Mormor tidligt levende Interesse for pædagogisk Litteratur; Bogkærrerne paa Gaderne i Hamborg og Altona drog hende stærkt, naar hun som purung Pige kom derind med sin Mor fra den lille holstenske Landsby, *Barmstedt*, hvorfra vor Slægt stammer; og Pestalozzis »Lienhard und Gertrud«, som hun købte ved en saadan Kærre, gjorde et dybt Indtryk paa hende.

I de tidlige Ungdomsaar fik Anna Wulffs Liv sin afgørende Retning, og hun fulgte den saa uafbrudt, at hele hendes Liv, Vanskeligheder og Omskiftelser til Trods, kunde afbildes ved *en ret Linie*. Hun vidste, at det var Gud, hun vilde tjene i al sin Gerning. At denne Gerning maatte blive blandt og for Børnene, følte hun umiddelbart i Kraft af sine Evner; men med den Helstøbthed, som var hende egen, forstod hun tillige, at en saa ansvarsfuld Opgave krævede en grundig Uddannelse; og de syv lange Venteaar, som hun maatte igennem, før Vejen til en faglig Uddannelse aabnede sig for hende, blev en indre Beredelsens Tid, i hvilken *Maalet* tegnede sig mere og mere klart for hende. Og da hun saa efter endt Uddannelse gik ind til den Gerning, som hun omfattede med en brændende Kærlighed: Arbejdet for Børnehavesagen og dens Udbredelse i Danmark, da vidste hun, hvad hun vilde, og ved hvilke Midler hun vilde naa sit Maal. Hun vidste, hvad

det kostede at naa Maalet: selve Livet maatte gives som Indsats, helt og uden Forbehold!

Tidligt forstod hun, at Børnehavesagen kun var en enkelt Side af *Hjemmenes* store Sag; den var det, hun, dybest set, var kaldet til at arbejde for; og det vilde atter sige, at det var *den unge Kvindes Uddannelse til Opdragergerningen* — hvad enten denne skulde øves i Hjem, i Børnehave eller andensteds — der var betroet hende som hendes særlige Op-gave. I Skriftet »Fröbel-Højskolen gennem 25 Aar« har hun selv givet følgende Skildring af det Pionerarbejde, som med Børnehaven ved Schou og Trolles Skole som Udgangspunkt maatte gøres i de første Arbejdsaar, hvor den gængse Opfat-telse endnu var, at enhver Kvinde i Kraft af sit Moder-instinkt var »født Opdrager«.

Efter at have skildret Børnehavens ringeagtede Stilling paa den Tid, skriver hun: »Der krævedes en vis Grad af ungdommeligt Mod og Begejstring af den, der for Alvor skulde mene at kunne overvinde den Ligeegyldighed og Mangel paa Forstaaelse for Børnehavesagen, som raadede i vort Land. Berigende og forfriskende virkede det paa den unge Optimist at møde Kendskab til og Varme for Frøbels Ideer hos den kendte Folkeskolelærerinde og pædagogiske Forfatter *Kirstine Frederiksen*, der ganske særlig paa sine Rejser i Amerika og gennem Studiet af amerikansk pædagogiske Værker havde lært at værdsætte Frøbels Opdragertanker. Ogsaa Folketingsmand *Herman Trier* har talt og skrevet om Frøbels pædagogiske Indsats; men skulde der vækkes videre Interesse, gjaldt det om i Praksis at vise, *hvad* den gode Frøbelske Børnehave kunde betyde, og fremfor alt om at ændre den almindelige Opfattelse: at Børnehavegerningen var en behagelig Beskæftigelse for unge Piger fra velstaaende Hjem, der gerne vilde have nogle Timer af Dagen optaget for paa en let og fornøjelig Maade at kunne tjene lidt til Lommepege. Derfor maatte der med stor Konsekvens kræves en virkelig,

Børnehaven i Hellerup. Paa Legepladsen.

forsvarlig Uddannelse; men det var selvfølgelig kun de ganske faa, der kunde tænke sig at anvende et helt Aar paa Uddannelsen til en saa usikker Levevej.

I Løbet af de følgende 9 Aar var det samlede Antal Elever 15; blandt disse har Frøken *Agnes Schultz*, nuværende Leder af *Wartheim »Hjem for Børn«* ved Slagelse, faaet stor Betydning for vor Sag.

Selve de ydre Rammer for Børnehaven i Hellerup var ualmindelig gode. Skolelederne viste den nye Gren af deres Virksomhed meget stor Interesse; det bedste Lokale blev udvalgt og hensigtsmæssigt udstyret, Børnene havde paa visse Tider af Dagen Adgang til Gymnastiksalen, alt fornødent Materiale blev anskaffet, og den store Legeplads var paa alle Aarstider en udmærket Tumbleplads for Børnene. I de første Aar var Hellerup ikke tilnærmelsesvis saa tæt bebygget som

nu, og det var derfor let at foretage Udflugter til Marker og Enge, til Strand og Kælkebakke, og heller ikke Skoven var længere borte, end at den kunde gæstes.

Børnene kom væsentlig fra Middelstandshjem — Forældrene var fortrinnsvis Forretningsdrivende, Haandværkere o. lign. — tidt var det Enebørn, der trængte til Samvær med andre Børn.

Det er med megen Glæde, jeg tænker tilbage paa disse gode Arbejdskaar baade for mig og de unge Elever, som skulde have deres praktiske Uddannelse herude. Det blev et inderligt Samliv med Børnene, og de allerfleste Forældre mødte den unge Leder med Tillid og viste Interesse og Forstaaelse for Gerningen.

Mange af de Hjælpebidler, som vi nu har i vore Børnehaver og regner med som selvfølgelig, maatte iøvrigt majsommeligt skaffes til Veje; dette gjaldt særlig Børnehavemateriellet, som i de første Aar blev forskrevet fra Udlandet, men efterhaanden delvis kunde tilvirkes herhjemme; i endnu højere Grad savnedes Sange og Sanglege til Brug i Børnehaven; thi selv om enkelte saadanne fandtes, maatte der dog stadig skaffes nye, alt som Forholdene krævede det.

Men endnu langt større og mere omfattende Krav stillede de unge Elevers Uddannelse, som lidt efter lidt blev et fast Led i Børnehavens Virksomhed. Selv var jeg eneste Lærer i alle Fagene: Opdragelseslære, Sundhedslære, Frøbelske Sysselsættelser, Tegning, Geometri m. m.; og da jeg kun havde mine egne nyerhvervede Kundskaber — udelukkende beregnede paa det praktiske Børnehavearbejde — at bygge paa, vil det forstaas, at der maatte arbejdes haardt for Tilagnelsen af det nødvendige, solide Grundlag, saa meget mere, som mine naturlige Evner ubetinget ligger paa det praktiske Arbejdes, ikke paa Teoriens Omraade. Jeg havde næppe faaet Mod til denne Opgave, om den havde været selvvalgt; men jeg indsaa, at den var en bydende Nødvendighed, der-

som jeg overhovedet vilde arbejde for at berede Børnehavesagen en Fremtid her i Danmark. Det meget grundige Selvstudium, som maatte drives, har haft den allerstørste Betydning for mig. Paa en helt ny Maade lærte jeg at fordybe mig i Spørgsmaalene, at trænge ind i Fröbels Tanker og Børnehavernes hidtidige Virksomhed. Samtidig tog jeg Del i pædagogiske Møder og forskellige Kursus og læste Fagskrifter for at udvide min Horisont ogsaa ud over Børnehavesagens Grænser. Det kan nu i de ældre Aar næsten synes ufatteligt, at Dagene kunde slaa til til alle de Opgaver, der efterhaanden meldte sig: i Morgentimerne undervistes de voksne Elever, derefter fulgte Børnehavearbejdet med Forberedelser til næste Dag, og endelig var i nogle Aar Eftermiddagen optaget med Undervisning af Barnepige-Elever, som jeg — tilskyndet af Kirstine Frederiksen — søgte at uddanne baade teoretisk og praktisk, i Lighed med den Fröbelske Uddannelse af Barneplejersker, som jeg havde lært at kende i Tyskland, og som Fröbel havde tillagt saa stor Betydning. For at vække Interesse for selve Børnehavesagen sendtes Børnenes Arbejder til Udstillinger af forskellig Art. Endvidere gav jeg kortere Kursus for Lærere i Fröbelske Sysselsættelser, Anskuelsestegning m. m. Og saa tidligt som i 1898 dristede jeg mig til i »Den danske Pigeskole«s Organ, »Bog og Naal«, under Titlen »Et Forslag«*) at fremkomme med en nærmere motiveret Henstilling om Oprettelse af Børnehavekursus til Uddannelse af Fremtidens Mødre.

Skønt der i adskillige Aar kun var ringe Fremgang for Sagen, og skønt der ikke var synderlig Udsigt til, at der her i Landet var Jordbund for endnu et Børnehaveseminarium, besluttede jeg mig alligevel til i 1906 at udvide Rammerne for Uddannelsen. Jeg henvendte mig til flere dygtige Faglærere for at knytte dem til Virksomheden, og da Hellerup

*) Optrykt i Fröbel-Højskolens Beretning for 1933/35.

var for afsidesliggende for Lærere og Elever, lejede jeg Lokaler i *Karen Kjærs Skole* paa Nørrebro til de teoretiske Aftentimer, mens den praktiske Uddannelse som hidtil skulde foregaa i Børnehaven i Hellerup.

Men inden den nye Ordning skulde træde i Kraft, søgte jeg fire Maaneders Orlov og tog paa en Studierejse til Tyskland og England, hvor jeg besøgte de førende Seminarier og Børnehaver tilligemed en Del Fröbel-Steder i Thüringen.«

Intet Offer var hende for stort, naar det gjaldt Kampen for at vække Forstaaelse for Børnehavesagen. Med samlet Villie, med ubøjelig Energi førte hun Kampen, og i den Selvhævdelse — de, der ikke forstod hende, vilde maaske sige: den Hensynsløshed — hvormed hun tidligt og silde arbejdede for Sagen, var der *aldrig* en Stræben efter egen Anseelse, egen Ære; langt snarere kostede det hende en vis Selvovervindelse, naar hun for Sagens Skyld maatte træde i Forgrunden med sin egen Person. Den, der ikke forstod dette, forstod hende overhovedet ikke.

I de 18 Aar, hun ledede Børnehaven i Hellerup, skabte hun der et »Børnehaveliv«, der blev af grundlæggende Betydning for hele Sagen herhjemme. For sit personlige Vedkommende betragtede hun disse Aar som en Forberedelsestid, af hvilken ikke eet Aar kunde undværes for hendes Dygtiggørelse til den Opgave, som skulde blive hendes egentlige Livsgerning: Folkebørnehaven.

Det var som moden og erfaren Kvinde — 41 Aar gammel — hun flyttede ud paa Christianshavn for at blive Børnenes og Hjemmenes »*Moster Anna*«; men hun ejede endnu hele sin Ungdoms Idealitet og Begejstring og bevarede den usvækket til sin sidste Dag.

Den Børnhave, som hun ved en stedlig Komité's Hjælp fik oprettet herude — 1. September 1915 — og som efter denne Komité's Ønske fik Navnet »*Anna Wulffs Folkeborne-*

have«, blev Virkeliggørelsen af hendes Ungdomsdrøm: en Børnehave for de Smaabørn, der paa Grund af Mødrenes Erhvervsarbejde, daarlige Boligforhold eller andre vanskelige Kaar ikke kunde faa den fornødne Røgt og Pleje i Hjemmet.

Som en ubetvingelig Dragelse mod disse Børn, som en dyb Trang til at gøre sig til eet med de Hjem, der havde trange Kaar, havde hun følt Guds Kald, og i Udøvelsen af dette Kald oplevede hun sin rigeste Udfoldelse og sit Livs lykkeligste Tid paa Christianshavn.

Børnehavens Indvielsesdag, 17. September 1915, blev hendes Livs store Højtidsdag, fordi hun forstod, at ikke blot hendes Børnehave, men ogsaa hun selv den Dag indviedes til den nye Gerning.

I det lille Festskrift, som blev udgivet 1925 i Anledning af 10-Aarsdagen for Børnehavens Oprettelse, slutter hun sin Skildring af dens Gerning med følgende Tilbageblik:

»Giv Tid, og hvad du drømte skønt,
du skal i Sandhed skue!«

Ved Børnehavens Indvielse 17. September 1915 gjorde jeg disse Ingemanns Ord til mine og udtalte, at den Gerning, som her skulde begyndes, for mig var Opfyldelsen af en Ungdomsdrøm; men mens det ellers i Almindelighed gaar saaledes i Verden, at Virkeligheden maa blegne ved Siden af Drømmen, og at man af skønne Drømme vaagner op til den barske Virkelighed, saa var her lige det modsatte Tilfældet: aldrig havde jeg under min tidligere, 18-aarige Børnehavegerning kunnet drømme saa lys og skøn en Drøm som den Virkelighed, jeg nu oplevede. Disse Ord kan jeg nu efter 10 Aars lykkeligt Arbejde fuldtud staa ved.

Ingen af os, som den Dag oplevede den festlige Indvielse, kunde ane den Fremgang og Vækst, som de følgende Aar skulde bringe.

Og naar jeg nu ser tilbage over dette for den danske Børnehavesag saa betydningsfulde Afsnit, sker det med Undren over, at jeg trods egen Uværdighed og trods Brist paa Evner til og Troskab over for Opgavens Storhed har faaet Lov til at opleve hele denne forjættelsesrige Udvikling og har maattet arbejde med paa den. Med en inderlig Tak henvender jeg mig til alle, der har villet være med til at føre denne Sag frem — enten ved Pengebidrag, smaa eller store, eller ved Arbejde, ved en personlig Indsats; og de Ord, med hvilke min første Medarbejder og jeg indledte vor Gerning, trænger sig frem:

»Min Sjæl, lov Herren, og glem ikke alle hans Velgeringer.«

»*Moster Anna*«.

Der ligger en egen Lysglans over det Samliv, som Moster Anna i henimod 20 Aar levede med sine Børn i de gamle, men hyggelige Lokaler med de skraa Vægge i Prinsesse-gade 7.

Tillid, Tryghed og Glæde raadede i det lille Samfund, i hvilket det enkelte Barns personlige Udvikling paa den ene Side og Fælleslivet og Fællesfølelsen paa den anden Side ikke var Modsætninger, men udgjorde et harmonisk Hele. Hendes Opdragelses»metode« — om man overhovedet kan bruge dette Ord om noget saa levende som hendes Færd blandt Børnene — kunde nærmest betegnes som »de smaa Midlers Pædagogik«. Uden at fortabe sig i de smaa Ting havde hun en fin Forstaaelse for deres Betydning i hele den store Livssammenhæng og en forunderlig Evne til at give dem den rette Plads i Samlivet med Børnene. Hun forstod at skabe en egen Glædens og Taknemmelighedens Stemning under Samtale og Fortælling, under Leg og Arbejde i Børnehaven og ikke mindst, naar hun færdedes med Børnene i Naturen, som hun elskede, og for hvis Undere hun oplod deres Blik.

Det var Højtid, naar hun en klar Januarmorgen efter den lange, mørke Tid tog »hele Børnehaven« med op paa Christianshavns Vold for ganske stille at staa og se Solen komme til Syne over Hustagene; naar de voksne saa istemte: »I Østen stiger Solen op«, nynnede Børnene med og sang derefter deres egen barnlige Morgensang. Højtid var det ogsaa, naar hun med sine Børn, endnu før Vinteren var omme, gik ud til Børnehavens Have paa Amager Fæled for at se de første Erantis og Vintergækker spire frem af Jorden. Og hvert Besøg derude blev en Fest — hvad enten det gjaldt at hente Foraarsblomster hjem til Børnehaven, at anlægge og passe Børnenes Smaahaver eller i Efteraarstiden at høste Græskar og Hyldebær til Syltning eller at bringe de sidste Frø i Hus.

Et Træk fra hendes Gerning skal her udførligere fortælles, dels fordi det er typisk for den, dels fordi det for hende selv stod som en af de rigeste Oplevelser, hun har haft med sine Børn:

Som hun plejede paa barnlig Vis at gøre dem delagtige i de store Begivenheder eller Minder, som tilhørte hele vort Folk, saaledes fortalte hun dem ogsaa ved 150-Aarsfesten for Thorvaldsens Fødsel, 19. November 1920, om den lille Nyboderdreng, der begyndte med paa Holmen, hvor hans Fader arbejdede, at sidde og forme i Ler og endte med at blive den store, verdensberømte Kunstner, hvis Værker vi ejer endnu den Dag i Dag. For at give dem et Indtryk af det ophøjede i vor Domkirke med Thorvaldsens Kunstværker, vandrede hun og hendes Medarbejdere med dem til Vor Frue Kirke, som holdtes aaben den Dag. Forud havde hun talt med Børnene om, at man i Kirken maatte være ganske stille, og lydløst gik hele Børneskaren omkring i det store, skønne Kirkerum. Da de senere alle sad i Kirkestolene, hviskede et Barn: »Moster Anna! Det gør ikke noget, at vi ganske sagte, indvendig synger: »Jesus, du har glædet mig«.

Uden at det kan forklares, hvordan det gik til, brød i næste Øjeblik Sangen paa een Gang frem fra de mange Barne- stemmer:

»Jesus, du har glædet mig,
gid jeg kunde glæde dig.
Skønt jeg endnu er saa lille,
jeg dog gerne vise vilde,
at jeg har dig hjertenskær«.

Mon nogen af de voksne, som paa den Tid befandt sig i Kirken, kunde undgaa at mindes Ordet: »Af umyndiges og diendes Mund skal du berede dig Lovsang«?

Den næste Dag fik Børnene Lov til, hver for sig, ligesom den lille Thorvaldsen at forme i Ler, hvad de selv vilde. De allerfleste fremstillede Daabsenglen, hvis knælende Stilling de havde opfattet og gengav forbavsende godt. Men en lille Pige, som ikke havde været i Børnehaven den foregaaende Dag, men hørte de andre fortælle om Daabsenglen, formede en Engel, som *hun* tænkte sig den: i flyvende Stilling. —

Naar Moster Annas Liv med Børnene blev saa rigt, var det, fordi det var underbygget af et andet Forhold, nemlig Forholdet til Børnenes Hjem. Ingen af Frøbels Tanker havde grebet hende stærkere og havde hun grebet saa fuldt og helt som hans Ord om *Hjemmet* som Samfundets Grundvold, som »Menneskeslægtens Helligdom«. Hun betragtede hele sit Arbejdes — og overhovedet den Frøbelske Børnehaves — Eksistensberettigelse som betinget af et nært, personligt Samarbejde med Forældrene, og at yde dem Hjælp til at forstaa og bære deres Forældreansvar var hende en Hjertesag. I dette Forhold, som styrkedes ved de maanedlige Forældremøder, men fremfor alt ved hendes Besøg i Hjemmene, følte hun sig ikke blot som den givende, men fuldt saavel som den modtagende, og i Forældre kredsen følte hun sig som blandt sine bedste Venner.

I denne sin Gerning følte hun sig ogsaa som tjenende Menigheden. Til Søndagsskolegerningen, som hun i Hellerup gennem 17 Aar havde udført med stor Kærlighed og Glæde, slog Kræfterne ikke til herude; dertil var hendes Arbejde for omfattende og krævende. Men indirekte øvede hun Menighedens Gerning ved sin stille Gang i Hjemmene, ja, i alt sit Arbejde blandt smaa og store.

Blandt Børnene færdedes Moster Anna til det sidste med samme lyse Glæde; de mærkede intet til, hvor meget der i de sidste Aar tyngede hende. Vi voksne kunde, trods den ukuelige Energi, hvormed hun gennemførte sit Arbejde, ikke undgaa at mærke, at hendes legemlige Kraft var betydelig nedsat. Børnehavens økonomiske Vanskeligheder, som i Aarene 1932/33 endog truede dens Eksistens, og alt, hvad de medførte af Sorger og Bekymringer, tog stærkt paa hendes forud svækkede Helbred. Men netop i disse Modgangstider viste hendes *aandelige* Kraft sin største Bæreevne.

Den 17. November 1934 maatte hun lade sig indlægge paa en Klinik, men mødte dog endnu om Morgenens Kl. 8 i Børnehaven for at tilrettelægge den kommende Uges Arbejde med Fröbel-Højskolens Elever og for at tage Afsked med sine Børn. Det blev hendes sidste Samvær med dem. At forlade dem, just som Juletiden stundede til, blev hende usigelig svært. Men selv i de følgende trange Sygdomsmaaneder levede hun i Tankerne med Børnene og deres Hjem, med de unge og Medarbejderne — med alt og alle paa Fröbel-Højskolen og i den Børnehave, hun elskede.

*

Paa Baandene af en Laurbærkrans, sendt til Anna Wulffs Baare af »Venner og Kolleger i Finland«, stod følgende Ord:

»Endelig er vor Opgave ikke begrænset til det timelige Liv; i al vor Gerning maa det staa os for Øje, at ogsaa Barnets Borgerskab er i Himlen. *Anna Wulff.*«

Disse Ord er taget fra det Foredrag, hun holdt ved Børnesagsmødet paa Nyborg Strand i Juni 1934, og som afslutter dette Skrift. Man kunde med en vis Ret kalde dem hendes Testamente til Børnesagens Arbejdere, ligesom de kunde sættes som Overskrift over al hendes Gerning. Det kendtes, naar hun hver Morgen samlede sin Børneflokk til Morgensang og gennem den gav hele Arbejdsdagen dens Præg. »Hun talte naturligt og ligefrem og dog saa ophøjet, at vi følte os som i en Helligdom«, skrev efter hendes Død en af de mange unge Kvinder, som i Aarenes Løb har faaet deres Uddannelse i Børnehaven under hendes Vejledning. Og det kendtes i hele hendes Færd med Børnene og deres Forældre. »Hun prædikede ikke, men hendes Liv var en Prædiken«, blev der sagt ved hendes Begravelse.

Det blev i hendes yngre Aar engang sagt om hende af en, som kendte og forstod hende, at hun var i Besiddelse af *den hellige Utilfredshed*. Og vist er det, at hun altid var besjælet af en Higen efter at naa dybere ned, videre frem, højere op. Det er saare betegnende for hende, at hun ved Fröbel-Højskolens 25-Aarsfest, da hun, menneskelig talt, havde naaet Højdepunktet i sin Gerning, med lige ægte Klang tolkede sin dybeste Taknemmelighed mod Gud og Mennesker for alt, hvad der var naaet, og en ydmyg Erkendelse af, hvor lidt hun selv havde formaaet. Hun kunde gøre det med fuld Sandhed, fordi begge disse Toner var Grundtoner i hendes Liv.

Og alt som hun opnaaede den Lykke at se de unge, som gennem Aarene havde faaet deres Uddannelse paa Fröbel-Højskolen, danne en Børnehavestand, var det hendes Glæde at se dem vokse op til mere og mere at magte de Opgaver,

som Sagen krævede, og selv — ikke at trække sig tilbage, men at træde tilbage og gøre sig selv overflødig. Umiddelbart faldt det hendes energiske, initiativrige Natur langt lettere selv at handle, og hun havde tidligere maaske mangen Gang kunnet løse bundne Kræfter, om hun havde forstaaet »at sætte syv Mand i Arbejde i Stedet for at gøre syv Mands Arbejde.« Naar hun i de senere Aar lærte det, skyldtes det ikke svigtende Kræfter, men Erkendelsen af, at hun her havde sin Begrænsning, og et bevidst Arbejde for at overvinde den.

Naar hendes Tanker i de senere Aar bestandig arbejdede med Spørgsmaalet: Børnehavesagens Fremtid, saa samlede de sig altid i to Ønsker: At hver maatte komme paa sin rette Plads, den, paa hvilken hun bedst kunde tjene Sagen, og at alle maatte føle sig som en Enhed. Enhedsfølelse, Fællesskab, trods alle Modsætninger — det var det, hun lagde sine Standsfæller og gamle Elever paa Sinde, det var hendes sidste Bøn til dem, da hun ved den Fest, som »Dansk Børnehaveraad« holdt for hende 26. Sept. 1934 i Anledning af hendes 60-Aarsdag, for sidste Gang talte til dem.

Var Fröbel-Højskolen og »Anna Wulffs Folkebørnehave« end i egentligste Forstand hendes Livsværk, saa var dette dog ikke begrænset dertil — det rækker langt videre ud. Hun arbejdede altid efter store Linier. Hele den danske Børnehavesag havde hun Tanke for, og at bringe den i Forbindelse med Børnehavesagen i andre Lande og tilføre den Værdier derudefra laa hende bestandig stærkt paa Sinde. Selv levede hun vaagent med i, hvad der skete andendets, og med utrolig Villiekraft bevarede hun til det sidste ved Læsning, Brevveksling og Rejser Forbindelsen med Udlandets Børnehavekredse, ligesom hun ikke kunde blive træt af at tilskynde sine Standsfæller til det samme, ikke mindst til Studierejser. Det nordiske Samarbejde, som hun i særlig

Grad omfattede med Kærlighed, havde i hende maaske sin allermest initiativrige Forkæmper. Adskillige er de Studierejser, hun har tilrettelagt baade for enkelte og for en hel Flok; flere Gange ledede hun selv en saadan Studiefærd: snart var det med vore egne Seminarieelever, vi drog ud, snart var det fra udenlandske Seminarier, vi fik Besøg — fra Pestalozzi-Fröbelhaus i Berlin 1931, fra Norrköping Fröbelinstitut 1934 — eller det var en Studierejse for Børnehavarbejdere, som da hun i Sommeren 1932 selvattende var paa Rejse i Thüringen.

Ved alle slige Lejligheder viste hendes Organisations-talent sig i hele sin Fylde. At se hende arbejde med Planlæggelsen af en Studierejse var en Oplevelse; hun ligefrem gnistrede af Dygtighed og Arbejdsglæde. En Studierejse til Norrköping—Stockholm med Fröbel-Højskolens Afgangshold i Oktober 1934 blev noget af det sidste, hun oplevede i sin Gerning.

Og saa glemte hun dog aldrig, at Børnehavesagen kun er et enkelt lille Led af hele den store, omfattende Børnesag; den elskede hun og virkede hun for. Derfor greb hun ogsaa med varm Begejstring Tanken om en »Barnets Højskole« som Uddannelsesskole og Samlingssted for Børnesagsarbejdere fra alle Lejre. Og det stemte godt dermed, at det netop blev ved denne Højskoles Indvielse 4. November 1934, hun talte for sidste Gang. Hun følte sig dengang allerede ret syg; men hun var ikke at formaa til at blive hjemme. »Jeg maa ned at tale til Ludvig Beck,« sagde hun. Og saa talte hun da, jævnt og stille, om Barnets Højskole som et Fredens Sted, hvor alle de, der skulde virke og færdes, skulde føle sig som en stor Søkendeflok, der i Enighed og Fordragelighed arbejdede mod det samme Maal.

Arbejdet lagde saa fuldt og helt Beslag paa hendes Tid og Kræfter, at der blev saare lidt Lejlighed til at dyrke

andre Interesser. Derfor vidste maaske kun vi, som kendte hende bedst, hvor vidt disse Interesser spændte. De omfattede alt det, som hun selv kaldte »det almenmenneskelige«: Forholdet til Slægt og Venner, til Fædrelandet og alt, hvad dets var, ja, til hele Menneskeheden; ikke blot Naturen, men ogsaa Kunsten, ikke mindst Musiken, elskede hun. Og naar hun mødte noget af dette, havde hun en forunderlig Evne til at gribe og nyde Øjeblikket, ikke som noget isoleret, men saaledes, at dets Oplevelse sammensmeltede med hele hendes Personlighed. Derfor kunde saadanne Øjeblikke bringe hende en Forfriskelse og Fornøjelse, som mangen anden maatte have Dage til at vinde.

Hvad var Aarsagen hertil? Hun giver selv i sit sidste Foredrag Forklaringen paa, hvorledes »den stadige Spænding mellem Kravet om fuld og hel Hengivelse i det daglige Arbejde og Trangen til at bevare det almenmenneskelige i os selv« skal kunne udløses: »Barnesindet og Ungdomsfriskheden maa bevares gennem den modne Alders travle Virken og helt ind i Alderdommen«. Deri har hun sikkert Ret, og begge Dele havde hun i ualmindelig Grad bevaret; og dog tror jeg, at Enheden i hendes Personlighed havde en endnu dybere Grund. Jeg finder den udtrykt i nogle Linier af det svenske Digt, »Andakt« af Jeanna Oterdahl, som hun under sit sidste Sygeleje levede med: »Dengang du viskede ditt »bliv«, du ville mening i mitt liv; din mening i mitt väsen skriv, min Fader och min Gud«.

Guds Mening, skrevet dybt i hendes Væsen — det var Sammenhængen, det var Enheden i Anna Wulffs Liv og Virke.

Bertha Wulff.

FIRE FOREDRAG AF ANNA WULFF.

FRIEDRICH FRÖBEL,
Børnehavens Grundlægger.

Ved Børnehavernes Fællesforældremøde 21.—22. April 1932
i Anledning af 150-Aarsdagen for Frøbels Fødsel.

OMTRENT midt i det store tyske Rige ligger det tidligere Fyrstendømme Thüringen, en Landsdel, der paa mange Maader har bevaret sit Særpræg gennem de skiftende Tider. Thüringen med sine store, vidtstrakte Skove og mange kullede Bjerge, med sine frodige Dalstrøg og Enge har faaet Navnet »Tysklands Hjerte«. Og dette er ikke tilfældigt.

Selve Beliggenheden, omtrent midt i Riget, forklarer Navnet. Og ligesom det er fra vort Hjerte, at de store Aarer udgaar, der fører Blodet rundt i hele vort Legeme, saaledes udspringer der fra dette Tysklands »Hjerte« en Mængde større og mindre Floder og Bække, der strømmer ned i Lavlandet til de forskelligste Egne af Landet. Men alligevel vilde denne særlige geografiske Ejendommelighed ikke være tilstrækkelig til at berettigge Navnet. Langt snarere er det den Kendsgerning, at der lige fra de ældste Tider indtil vore Dage derfra er udgaaet den ene livskraftige aandelige Strømning efter den anden. Vi ved det fra vor Bibel, at »fra Hjertet udgaar Livet«. — Saaledes ogsaa her. Jeg skal kun i Korthed minde om, at det var her fra Thüringen, at *Kristendommen* ved »Tysklands Apostel«, Bonifacius, bredte sig. — Fra Middelalderen findes en Rigdom af Sagn og historiske Beretninger; vel næppe nogen Egn i Tyskland,

maaske næppe i hele Verden, har saa rig en Skat af Sagn som Thüringen. Og de allerfleste af disse beretter om Troskab, Ridderlighed, Ære og Guds frygt. Selv i en Rovridder-tid, da disse bjergrige Skovegne vel var mere hjemsoegt end nogen anden Del af Landet, bevaredes der baade blandt Stormænd og Kvinder og blandt den jævne Befolkning den Kærlighed til Sandhed og Ret, som »Hjertet« kræver. — Og paa Overgangen fra Middelalderen til den nyere Tid var det atter fra Thüringen, at *Reformationen* udgik, en aandelig Genfødsel, hvis fulde Betydning vi nu 400 Aar senere næppe kan gøre os nogen Forestilling om. Her i Thüringen var det, at *Luther* levede og led, kæmpede og sejrede; her var det, at vort nye Testamente blev oversat paa Tysk under hans Ophold paa Wartburg. — For nylig har Tyskland fejret 100-Aars Dagen for sin allerstørste Digter, *Goethes* Død; ogsaa han levede og virkede i Thüringen.

Fröbel er baade født og opvokset i Thüringen, og han har nedlagt sine største og bedste Kræfter i et langt Livs Arbejde i dette Land. (1782—1852).

Det var i en Afkrog af Landet, i en fattig, landlig Præstegaard, at han saa Dagens Lys. Han var den yngste af 6 Søskende — de ældste var 16 og 14 Aar ældre end han. Hans Mor forvandt aldrig Følgerne af hans Fødsel og døde, da den lille Friedrich var $\frac{3}{4}$ Aar gammel. — Faderen var en streng, noget stridbar Natur; Stedmoderen, der kom til Hjemmet, da Drengen var 4 Aar, forstod slet ikke den lille Dreng, der havde noget indadvendt og grublende i sit Væsen, men tidt uadtil kunde synes kejtet, uelskverdigg og trodsig. Navnlig efter at hun selv havde faaet Børn, var den lille Dreng næsten helt henvist til sig selv og gennemlevede til sit tiende Aar en trist og glædeløs Barndom.

Vi kan næppe gøre os noget Begreb om den Eneboertilværelse, som han førte. De større Søskende var næsten alle kommet hjemmefra; Faderen, der havde et vidtstrakt

Sogn, var jævnlig borte fra Hjemmet eller tilbragte Tiden i sit Studerekammer. Omgangen med jævnaldrende Drengene var ham strengt forbudt — han gik i Pigeskole og maatte aldrig færdes uden for Præstegaarden, Haven og den nærliggende Kirkegaard.

Men der var to Magter, der tidligt greb ind i den ensomme Drengs Sjæleliv: Den *Kristendom*, som han mødte i Hjemmet ved Husandagterne og om Søndagen i Kirken, en gammeldags streng Rettroenhed, som førte ham ind i en alt andet end barnlig Kamp mellem ondt og godt og i endnu højere Grad end før gjorde ham til en ensom Grubler, der aldrig turde give Udtryk for sine Spørgsmaal og Kampe. Lige fra de tidligste Barneaar og op gennem Manddomsaarene stod det for ham som det vigtigste i Livet at »følge Jesus efter«, eller — som han altid hørte det af Faderens Mund: at »iføre sig Kristus«.

Den anden Magt, der paa afgørende Maade greb ind i hans Barnetilværelse og blev bestemmende for hans senere Liv og Gerning, var hans inderlige *Kærlighed til Naturen*. Skønt han de første 10 Aar af sit Liv aldrig fik Lov til at strejfe om i de Skove og Bjerge, der omkranser Oberweissbachs Højdedrag, saa fandt hans Kærlighed til Planteverdenen Næring i Præstegaardshaven og ved Moderens Grav. Begge Forældre havde megen Sans for Blomsterpleje, og hvert nyt Foraar bragte den inderligste Glæde og Lykkefølelse til det ensomme Barn, ligesom han ogsaa tidligt gennem Planternes stille, lovbundne Liv fik Svar paa Spørgsmaal vedrørende menneskelige Forhold, som for ham hidtil havde været uløselige Gaader. Vi skal senere se, at dette Samliv med Naturen faar Betydning for hans Fremtidsgerning.

Jeg maa nu i meget store Træk gennemgaa de følgende Aar af hans Liv: Fem gode lyse Barneaar oplevede han,

da han fra sit 10ende Aar til sin Konfirmation kom i Huset hos sin Morbror, der ogsaa var Præst.

Men havde hans tidlige Barneaar været strenge og knugede af Ensomhed, saa blev Ungdomstiden ikke lysere. Det tunge, kejtede, noget trodsige Væsen, der havde bidraget til at gøre ham ensom derhjemme, fulgte ham ind i Ungdomsaarene. — Enhver Far og Mor skal vide, at de Indtryk, som et Barn modtager, og de Oplevelser, som det har i sin tidlige Livsalder, præger det senere hen i Livet og bliver bestemmende for hele dets Karakterudvikling. — Og hertil kom for Frøbels Vedkommende Vanskeligheden ved at finde sin rette Plads i Livet. Han tørstede efter Kundskaber og Uddannelse, men fik kun ringe Lejlighed til at bøde paa sine ret mangelfulde Skolekundskaber; helst vilde han have studeret, og et Par Aar opholdt han sig, nærmest mod Forældrenes Ønske, paa Universitetet; men Mangel paa Penge tvang ham til at opgive Studierne, og i flere Aar søgte han ved forskelligt Arbejde i Naturen — ved Skov- og Landvæsen — at komme til Klarhed over sig selv og sit Kald.

Det sker stundom, at Mennesker fra deres tidlige Barnedom føler et ganske bestemt Livskald i sig og ikke helmer, før de — tit gennem Kamp og Modstand — vinder frem til den Gerning, hvortil de føler Evne og Kræfter. Langt almindeligere er det vel, at de unge ikke føler eller viser nogen som helst udpræget Lyst til en bestemt Livsgerning, men griber, hvad der i Øjeblikket byder sig for dem. Det kan hænde, at et saadant Menneske for sent opdager sine særlige Evner og gennem et langt Liv maa arbejde under den trykkende Følelse af ikke at være kommet paa »den rette Hylde«.

Og endelig ser man undertiden Mennesker, der fra Guds Haand er blevet udrustet for en ganske særlig Livsopgave, famle sig frem, føle en stadig, utilfredsstillet Trang, et ube-

stemt Kald til et eller andet — de ved ikke selv hvad — indtil de en Gang bliver stillet midt ind i den Gerning, der ventede dem. Maaske har Fröbel Ret, naar han siger: »Hvert Menneske har egentlig kun en eneste, for ham særegen og helt ejendommelig *Grundtanke* for hele sit Væsen, Grundtonen for hele hans Tilværelse, som han igennem al sin Handlen søger at føre ud i Livet.«

Mange Mennesker vil vel betragte det, der hændte den 23-aarige Fröbel, som et »Lykkens lunefulde Spil«, en Skæbnens Tilskikkelse; han selv var aldrig i Tvivl om, at det var Guds Førelse, der kuldcastede alle de Planer, han just havde lagt for sin Fremtid, og uden nogen som helst Forberedelse førte ham lige ind i Lærer- og Opdragergerningen. Da han som ung uerfaren Lærer for første Gang traadte ind i sin Klasse til de 40 fremmede Dreng, følte han sig »som Fuglen i Luften, som Fisken i Vandet«, d. v. s. i sit rette Element. Og selv om hans Opdragergerning endnu en Gang senere i Livet blev afbrudt for en Tid, saa følte han dog uafviseligt, at Læreren Opgave var hans Livskald. Han havde fundet sit Væsens inderste Kerne, havde fundet sig selv.

Der kunde, om Tiden tillod det, være meget at fortælle om alt det nye, som den unge begejstrede Lærer prøvede, og som det lykkedes ham at udføre i sin Undervisning. Paa den Tid blev der ellers i Skolerne væsentlig lagt Vægt paa Udenadslæren — et aandløst Terperi uden Hensyn til nogen Forstaaelse fra Børnenes Side. Men just i disse Aar var der kommet et vældigt Røre i hele den pædagogiske Verden: Skolepørgsmaal, Undervisningsmetoder blev sat under Debat, og navnlig en enkelt Mand, en ejendommelig, genial Opdrager i Schweiz, *Pestalozzi*, drog alles Blik til sig. Ogsaa Fröbel blev en af hans Disciple og sikkert en af hans allerbetydeligste Arvtagere; men i Virkeligheden førte han Pestalozzis Skoletanker langt videre end Mesteren

og kom derfor ogsaa til at indtage en ganske selvstændig Plads i Skolens Historie.

Fröbel forstaaer, at det, som Barnet særlig trænger til, ikke blot i den tidlige Alder, men gennem hele Barndommen, er *Selvvirksomhed*, ikke en passiv Modtagen, men en selvstændig Tilegnen, den rigeste Mulighed for at give Udtryk for sit eget personlige Væsen, ja, for selv at frembringe, selv at *skabe*.

Denne Trang til Selvudfoldelse, til Selvvirksomhed er efter Frøbels Mening den dybeste og stærkeste Drift i Mennesket; den giver Mennesket dets Adelsmærke, gør det til Menneske, ja, aabenbarer Menneskets guddommelige Oprindelse. Hvis denne Trang hemmes og holdes nede, da er der Kræfter i Barnet, der aldrig vil komme til Udfoldelse; men hvis Barnets Virksomhedstrang faar den rette Næring, er der Mulighed for en rig indre og ydre Udvikling. I Forbindelse med denne Opfattelse staaer ogsaa Frøbels ejendommelige Syn paa Betydningen af Barnets *Leg*. Der er ingen Pædagog, hverken før eller efter hans Tid, der som han har forstaaet, hvor uhyre vigtigt et Led i Barnets Udvikling Legen er. Dette er noget af det nye, som Fröbel bragte med sig og paa en genial Maade lagde til Grund for hele sin Undervisning. I Modsætning til den Pædagogik, der vil, at Barnet skal lære, hvad den voksne foreskriver, siger han: »Jeg har lært det alt af Børnene, og jeg lærer stadig af dem!«

Disse sine Opdrager- og Skoletanker fik han Lejlighed til at omsætte i Handling paa forskellige Steder i Tyskland og Schweiz; skønnest kom hans Skaberevne vel til Udfoldelse, mens han stod som Leder af en Kostskole for Drengene i Keilhau i Thüringen.

Mange Mennesker tror, at Fröbel ikke har udrettet andet og mere end at oprette Børnehaver. Dette er ikke rigtigt. Han var ogsaa *praktisk Skolemand*, og mange af hans Tan-

ker er saa »moderne«, at de godt kunde være udtalt som nye nu 80—100 Aar senere.

Da han som 55-aarig, anerkendt Skolemand opgav sin Virksomhed, brød alle Broer af bag sig og usikkert og famlende begyndte noget *helt* nyt, skete det, fordi han slet ikke kunde andet, men blev drevet af en uimodstaaelig indre Trang.

Han havde under en mer end 30-aarig Lærergerning levet et nært Samliv med sine Elever, havde søgt at skue ind i Barnesjælen som i en stor og rig Verden, og dette havde aabnet hans Blik for en meget betydningsfuld Sandhed, den nemlig, at Menneskets Udvikling betinges af en stille og indre ubrydelig Vækst, der følger naturlige — eller lad mig sige guddommelige Love, som Opdrageren maa kende og følge, aldrig hemme. I denne Vækst eller Udvikling er den tidlige Barndom den allervigtigste Periode, fordi det er i disse første Aar, at Grunden lægges til hele den senere Personlighedsudvikling. Derfor maa vi ikke i de første Aar af Barnets Liv lade Tilfældigheden raade eller nøjes med at opdrage ud fra vore egne mer eller mindre vage Tilskyndelser eller forudfattede Principper. Fröbel skaber et fredlyst Sted, et Grosted for de smaa »Menneskeplanter«, hvor de kan udfolde sig under de allerbedste Udviklingsmuligheder: Han skaber en »*Børnehave*«, hvor der bydes Børnene de rette Børnekaar, og hvor de bliver værnet og plejet af en kyndig Gartners Haand. Men Børnehaven havde i hans Bevidsthed endnu en ganske særlig Opgave at løse: Herhen vilde han, at Mødre, Søstre — ja, alle Kvinder — skulde kunne komme og blive dygtiggjort til den vanskeligste og mest betydningsfulde af alle Opgaver i Livet, den at opdrage den kommende Slægt.

Med sine egne tidlige Barndomsoplevelser i Minde indser han, at der til en Børnehave ganske bogstaveligt bør høre en *Have* — et sundt og ægte Barneliv er for ham uadskilleligt

knyttet til Livet i Naturen. Ogsaa som Lærer for større Børn saa han Opdragelsen i Naturen som en af Grundpillerne i Skolens Liv. Derfor førtes der et herligt Frituftsliv paa hans Kostskole. Drengene fik hver et Stykke Havejord overladt, og Fröbel og hans Medarbejdere lærte dem tidt allerbedst at kende af den Maade, hvorpaa de dyrkede deres lille Havelod. Ligeledes indførte han de nu saa moderne Skolerejser. Lærere og Elever drog tit i Dage- og Ugevis ud paa lange Vandringer; paa dem lærte de ikke blot Hjemstavnen og de fjernere Egne: Bjerge, Skove, Floder, men ogsaa Menneskers Livsvilkaar, deres Sæder og Skikke og deres Erhverv at kende; og endelig blev de fortrolige med Egnens og Landets Historie, med Sagn og Myter, Sange og Fortællinger. Og hvad Drengene havde set og oplevet, gik igen ikke blot i deres Undervisningstimer, men ogsaa i deres Lege, som fandt fuld Forstaaelse og Opmuntring hos Lærerne.

Ingen af hans Barndomsoplevelser kom dog til at gribe saa dybt ind i hans Liv, som det Savn, han havde følt i Barneaarene: Savnet af en Mors Kærlighed. Ingen Mand har som han kunnet sætte sig ind i og forstaa Hemmeligheden i den inderlige Samhørighed mellem Mor og Barn; han blev ikke blot »Barndommens Apostel«, men ogsaa »Hjemmenes Apostel«; deri ligger efter min Mening ogsaa den egentlige Grund til, at vi kan regne ham blandt de største Pædagoger, der har levet, og her tror jeg, at han har meget at lære baade vor Tid og de kommende Slægter. I alt Fald har vi endnu langt fra forstaaet at føre hans mange rige og dybe Opdragertanker ud i Livet. Han selv havde den faste Overbevisning, at selv om hans Ideer skulde gaa i Graven med ham, saa vilde og maatte de opstaa i en ny Skikkelse hos andre.

Uhyre megen Modgang og Modstand maatte han friste, inden han, 70 Aar gammel, lukkede sine Øjne.

Først var der hans egne personlige Vanskeligheder; det faldt ham hele Livet igennem svært at finde Udtryk for alt det, som vældede op i hans rige Indre, alt det nye, som han skuede med sit Seerblik. Dernæst maatte han altid kæmpe med store økonomiske Vanskeligheder, der endda kunde føre ham og hans Medarbejdere ud i virkelig Nød. Og endelig blev han to Gange udsat for haarde Angreb og den pinligste Mistillid fra Regeringens Side. Det var urolige Tider omkring Midten af forrige Aarhundrede: Frihedsbestræbelser kæmpede overalt i Europa og ikke mindst i Tyskland med Reaktion. Hans nye Ideer om Frihed i Skolen og hele Børneopdragelsen blev anset for farlige; man vejrede bag dem Oprør imod Øvrigheden, og Aaret før sin Død maatte han opleve, at alle offentlige Børnehaver i Preussen og andre Steder blev forbudt. Møjsommeligt kæmpede Børnehavesagen sig derfor frem, indtil den i vore Dage har naaet en Udbredelse og Anerkendelse som aldrig før.

Men under al Kamp og Modgang bevarede Fröbel det ægte Barnesind, og dette hang sikkert først og fremmest sammen med den dybe, religiøse Overbevisning, som han bevarede op til Alderdommen. Karakteristisk er en Optegnelse fra hans Manddomsaaer: I en for Fröbel særlig tung og vanskelig Tid med alvorlige indre Kampe gør han sig selv Rede for sin Livsanskuelse: Mandens egentlige Maal her i Livet er at give Udtryk for Lov og Pris over for sin Skaber, og hans Liv skal være en uafsladelig Gudsdyrkelse, det vil sige en stadig Død, en stadig Tilintetgørelse af det ydre, for at derigennem det evige, selve Livet kan aabenbare sig rent og uhindret!

Skønt han var lykkelig, hver Gang det timedes ham at møde Mennesker, der helt og fuldt syntes at forstaa ham og var rede til at stille sig selv og alt deres i hans Tjeneste — og han havde den Lykke at finde Forstaaelse for og

Kærlighed til sin Livsgerning hos adskillige af de bedste og betydeligste Mennesker — vandrede han dog sin Livsvej uanfægtet af Menneskers Overlegenhed og Uforstand. De, der saa ham, da han som 67-aarig med ungdommelig Friskhed og Glæde legede og sang med de smaa barbenede Bønderbørn, kaldte ham med et overbærende Skuldertræk for »den gamle Nar«; men der var ogsaa dem, der forstod, at her var »en, der blev haanet og overset af sin Samtid, men for hvem Eftertiden vilde rejse Mindesmærker«.

Og der er blevet rejst Mindesmærker for denne Mand, mere eller mindre smagfulde; det smukkeste Mindesmærke er det, som hans nærmeste Ven og Medarbejder lod sætte paa hans Grav: Kugle, Cylinder og Terning, der for Fröbel var Udtryk for Livets Grundformer og Grundlove. Det er senere blevet flyttet andetsteds hen.

Men endnu skønnere Mindesmærker er dog de »Haver« — være sig Skoler, Hjem eller Børnehaver — hvor Børnene vokser op som Planter i Guds Vingaard, og hvor den *Livs-
enhed*, som Fröbel stræbte henimod, Menneskets Enhed med Gud, Enhed med Naturen og Enhed med Mennesker, bliver virkeliggjort.

STØTTE TIL BARNETS OPDRAGELSE I HJEMMET.

Ved Børnesagsmodet paa Nyborg Strand, Juni 1922.

PAA Forhaand er vi alle enige om, at Hjemmets Opdragelse er vigtigere end alt andet Arbejde, som gøres for den opvoksende Slægt. Men Vanskeligheden bestaar deri, at vi *til Trods for* Enigheden endnu ikke er naaet videre, end at vi staar ganske famlende overfor Løsningen af Spørgsmaalet om Støtte til denne Opdragelse.

Det er næppe for meget sagt, at i det hidtidige Børneforsorgsarbejde — baade af forebyggende og helbredende Art — har *Hjemmet* ikke haft nogen synderlig fremtrædende Plads. Med Rette har vi under den raadende Nødstilstand baade i den private og i den offentlige Børneforsorg væsentlig rettet vor Opmærksomhed paa Børnene fra de Hjem, der ikke magter deres Opgave, enten ved helt at fjerne Børnene fra Hjemmet, naar Forholdene krævede det, eller ved at give dem Ophold uden for Hjemmet den Tid af Dagen, hvor Mødrene er paa Arbejde.

Alt dette er ganske uundværligt. Men nu er der en Vekselvirkningens Lov, som med ubønhørlig Konsekvens gælder overalt i Livet: jo større Krav der stilles til Evnerne, des mere udvikles de, og jo mindre de bruges, des mere svinder de. Derfor: jo mindre Hjemmene evner, des mere maa Samfundet træde til — men omvendt: *jo mere Hjemmene aflastes, des mindre bliver de i Stand til at gøre Fyldest.* Dette er der saa meget mere Anledning til at have Opmærksomheden henvendt paa, som der i vor Tid er en

højest betænkelig, ja, en saare alvorlig Tendens til ved hver Lejlighed at ville vælte Ansvarret over paa Samfundet eller Offentligheden.

Der er derfor ingen Vej udenom: Vi maa forstaa, at alt andet Arbejde kun er en Nødhjælp, og at der maa findes Midler til dels at komme de Onder til Livs, som i særlig Grad lægger Hjemmene øde, dels at hjælpe og udruste Hjemmene til Løsningen af deres Opgave. Og det maa vi vide, at om vi blev en Stab af aldrig saa dygtige Børnesagsarbejdere og skabte de ypperligste Organisationer: om ikke Hjemmene samtidig sattes i bedre Stand til selv at opdrage Børnene, da vilde alt vort Arbejde alligevel være forgæves.

Blandt *Aarsagerne* til Hjemmenes Forringelse skal jeg kun nævne de vigtigste og endda forbigaa Spørgsmaalet om de unge Kvinders Uddannelse i Husgerning og Barnepleje. Kun maa det være mig tilladt at sige, at jeg har faaet den allerstærkeste Følelse af, at vi her i Danmark staar langt tilbage for Sverige og Finland; vi har meget at lære baade i Retning af *Idealitet* og af *praktisk Dygtighed*. Og dernæst maa jeg lige nævne, at der findes en Uddannelse, som direkte tager Sigte paa at dygtiggøre de unge Kvinder til Modergerningen, og det er Uddannelsen i Frøbelsk Børnehavergerning. Kendskab til Husgerning og Spædbørnspleje er nemlig ikke tilstrækkelig for en Moder; hun maa ogsaa have lært at opdrage de noget større Børn.

Endvidere skal jeg forbigaa Spørgsmaalet om Drikkeriet med den deraf følgende Brutalitet og Utilregnelighed. Det vilde sikkert føre for vidt, om vi ved denne Lejlighed skulde drøfte Ædruelighedsspørgsmaalet.

At *Storindustrien* har haft en opløsende Virkning er tidt nok paavist. I Modsætning til Fortidens Smaahaandværk med Lærlinge- og Svendehold i Mesterens Hjem, flytter nu Fabrikken med sit Krav om Arbejdskraft, baade mandlig og kvindelig, Tyngdepunktet bort fra Hjemmet. Samtidig

overtager Fabrikproduktionen i stadig stigende Grad Tilvirkningen af saa godt som alle vore Livsforhold; det er med fuld Føje blevet sagt, at »Kulturen tager med den ene Haand, hvad den giver med den anden«.

En meget væsentlig Faktor i Hjemmenes Svækkelse er *Storbyens Boligforhold*. Jeg ved, at dette er en Sandhed, der er gentaget indtil Trivialitet; men saa længe der ikke er raadet Bod paa dette Forhold, der er en Ødelæggelse for Familielivet, maa der ved *hver* Lejlighed tages til Orde derimod. Den, der daglig har det for Øje, kan og maa ikke tie med, hvad denne uhørte Sammenstuvning af Mennesker betyder. Og nu tænker jeg ikke blot paa de værste Huler, f. Eks. Kælderlejligheder, hvor Solen aldrig naar hen, hvor Vinduerne ikke kan aabnes af Hensyn til Rotterne i Gaarden, hvor Gulvet ikke kan vaskes mere end een Gang om Ugen paa Grund af Svamp og Skimmel, hvor der ingen Afløb for Spildevand findes. Jeg tænker lige saa fuldt paa de forholdsvis »nye« Lejligheder, som vi kender baade paa Vesterbro, Nørrebro og Christianshavn, hvor en hel Familie paa 6—8 Medlemmer eller flere skal rummes i eet Værelse, uden Forstue el. lign.; alt Bohave, Gangklæder, Overtøj, Sengklæder, kort sagt alle Familiens Ejendele skal have Plads herinde; i saadanne Hjem *kan* der simpelthen ikke blive Plads til Børnene, der nu engang af Naturen kræver Albuerum og Tumbleplads.

Ikke mindre nedbrydende for Hjemlivet er den forfærdende Tiltagen af *illegitime Forbindelser*. Der tales store Ord om Retten til »fri Kærlighed«, om enhver Kvindes Ret til Moderværdigheden — ligegyldigt om *i* eller *udenfor* Ægteskabet. Dette er imidlertid at se Sagen fra et helt forkert Synspunkt; den maa ses under den Synsvinkel: Ethvert *Barn* har *Ret* til et Hjem, og dog maa Tusinder og atter Tusinder af Børn savne det. Jeg talte engang med en god og alvorlig ældre Arbejderske, der selv havde haft to Børn

før sit Giftermaal — med en anden Mand. Hun sagde: »Nej, det anses ikke mere for en Skam, naar en ung Pige faar et Barn uden at være gift. Snarere betragtes det som en Skam, naar hun bliver 20 Aar og endnu ikke har noget Barn; det tyder jo paa, at ingen synes om hende.« Og det er ikke blot de ganske unge Piger, der 1—2, ja, 3 Gange bringer Smaabørn til deres gamle Forældre, indtil disse omsider taber Taalmodigheden og lukker Hjemmet for hende — mon for Resten en gammel forslidt Bedstemor er den rette til at opdrage Smaabørn? — ogsaa de mange opløste Ægteskaber, i hvilke Faderen og Moderen hver for sig snart begynder et nyt Samliv med en anden, virker nedbrydende paa Hjemmene. De løse Forbindelser findes ikke blot blandt de allerigeste, de hører simpelthen med til Dagens Orden.

Vi maa imidlertid vel huske paa, at det er en Kendsgerning, som stadfæstes gennem hele Historien: Naar Hjemmene er i Forfald, gaar Folket sin Opløsning i Møde; og omvendt kan en Nation gaa frelst ud af selv de alleralvorligste Krisetider, naar blot Hjemmene ejer de sædelige Kræfter, som kan bevare og forny et Folk. Derfor: for Børnenes, for Hjemmenes, for hele Samfundets Skyld tør vi ikke nøjes med at skaffe Surrogater for Hjemmene, men maa finde Midler til at redde, hvad der kan reddes.

Jeg maa nu forudskikke, at jeg, for at begrænse Emnet, ikke agter at beskæftige mig med de groveste og grelleste Forsømmelser, med den aabenlyse Vanrøgt, at jeg med andre Ord ikke ønsker, at Forhandlingen skal dreje sig om de egentlige »Værgeraadstilfælde«, da der er indrømmet dette Spørgsmaal Plads ved andre Forhandlingsmøder. Der bliver et tilstrækkelig stort Antal Hjem, der trænger til al den Hjælp og Støtte, vi kan yde dem.

Men hvori skal da Støtten til Hjemmenes Børneopdragelse bestaa? Afgjort ikke først og fremmest i Pengehjælp. Det gælder intet mindre end en *Opdragelse af Forældrene*,

der i mange Tilfælde aldeles ikke ved, at Opdragelse er noget andet og mere end en skiftevis ganske tilfældig Given efter for Barnets Ønsker og lige saa tilfældige Skænd og Skrub ved de ubetydeligste Lejligheder. Men en saadan Opdragelse af Forældrene er en uhyre vanskelig og omfattende Opgave, der dog ikke paa nogen Maade kan undgaas.

Jeg slutter mig afgjort til Kravet om, at enhver Institution, der har med Børn at gøre, maa staa i nøje Føling og Samarbejde med Hjemmene. Men for at forebygge Misforstaaelser maa jeg tilføje, at det ikke er Institutionerne som saadanne, der skal kunne magte Opgaven. I en Tid som vor, da der »gaar Institution« i enhver Sag, er der en ikke ringe Fare for, at alt bliver til Journaler, Fortegnelser o. s. v., mens de, der trænger til Hjælpen, bliver til »Numre« eller »Tilfælde«. Jeg tillægger den *personlige Paavirkning* den allerstørste Betydning og vover at paastaa, at vi for Tiden har alt for stor Tro til *Massepaavirkning*. Lige som Storindustriens Massetilvirkning har stillet Smaahaandværk og Hjemmeflid i Skygge, saaledes har vi ogsaa vænnet os til at regne med de store Tal i vort Arbejde blandt og for Mennesker. Men naar det drejer sig om noget saa intimt som om Forholdet mellem Forældre og Børn, da maa vi øve os i at gaa varsomt til Værks, selv om vi derved bliver nødt til at trække Grænserne for vor Indflydelse betydelig snævrere, end vi kunde ønske; vi skal forstaa, at med *hvert eneste* Hjem, der højnes og reddes — maaske endda først efter lange Tidens vedholdende Arbejde — tilføres der Samfundet en betydelig Værdi.

Der findes mange Hjem, der kæmper en beundringsværdig Kamp for deres Bestaaen og Lykke — ikke udelukkende i økonomisk Henseende — en Kamp mod utaalelige og nedbrydende Forhold i det hele taget: daarlige Boliger — hensynsløse Husejere — ondsindede Naboer — usædelige Husbeboere — Kammeraters nedbrydende Eksempel og

Forførelse. Som Leder af en Folkebørnehave i et Arbejderkvarter har jeg haft den Lykke at komme i Berøring med mange saadanne Hjem, der har været inderlig taknemmelige for enhver Hjælp, man kunde yde; jeg gentager: *ikke* Hjælp i økonomisk Henseende. Der findes vel Hjem, der bevidst unddrager sig enhver Paavirkning, men disse hører afgjort til Mindretallet. Jeg vil gerne aflægge dette Vidnesbyrd, som staar i den mest absolutte Modstrid med de ofte fremsatte Paastande om, at Forældrene ikke ønsker Lærernes Indblanding i deres og deres Børns Forhold. Jeg har mange lykkelige Oplevelser fra et nært Samliv med den Befolkning, blandt hvilken jeg har faaet mit daglige Arbejde.

Jeg haaber ikke, at jeg træder mine Venner blandt Smaakaarsfolk derude paa Christianshavn for nær, naar jeg siger, at det gælder om at vække Følelsen af Forældreansvar. Forældre*kærlighed* og Offervillie findes og giver sig tidt de mest rørende Udslag. Men denne Kærlighed er paa Grund af Forældrenes primitive Standpunkt tidt parret med en forfærdende Uforstand, med Fordomme, med Hensynet til Skik og Brug, til »Folks Mening« o. s. v. — Det er i saa godt som alle Forhold af Dagliglivet, at der trænges til Vejledning: den fysiske som den moralske Side af Opdragelsen, Økonomi i Husførelsen, de unges og ældres Fornøjelser o. m. a. Det er svært at være Vidne til den fortvivlede Mangel paa Pleje eller den uhensigtsmæssige Levevis, som mange af vore Smaa er udsat for, og hvis *naturnødvendige* Følge er, at det just er fra disse Samfundslag, at Børnesanatorierne faar deres største Klientel; mangfoldige Børn bærer hele Resten af deres Liv Mærke af legemlig Forsømmelse.

Det er nu engang ikke Samfundsforholdene *alene*, men fuldt saa meget Mødrenes Ukendskab til de allermest elementære fysiske Love, der afskærer Arbejderhjemmenes Smaa børn fra at vokse op under sunde Livsbetingelser. *Ren-*

lighed, tilstrækkelig Søvn og hensigtsmæssig Ernæring er ikke blot en Luksus, som bedrestillede Forældres Børn kan nyde, men det er, i Forbindelse med Lys og Luft, det Mindstemaal af Legemsrøgt, som ethvert Barn burde have Krav paa. Hertil behøves en taktfuld, personlig Paavirkning af de *enkelte* Mødre. Og vender vi os saa fra den hygiejniske til den moralske Side af Børneopdragelsen, saa møder vi i mange Tilfælde en om muligt endnu større Vankundighed og Uforstand hos Forældrene. Hvor skal Ubeherskethed, Slaphed, Inkonsekvens, Usandfærdighed og Materialisme nogen Sinde kunne avle Lydighed, Selvtugt, Sparsommelighed og Sandfærdighed? Hvor kan Forældre, der hver Dag ved deres Eksempel viser deres Børn Vrangsidens af Livet, fremelske Sansen for alt godt, skønt og stort? Men atter her maa der gøres en personlig Indsats, om Hjemmenes Aand skal højnes og forædles.

Jeg maa nu have Lov til at fortælle lidt om de Erfaringer, jeg har gjort under mit Arbejde som Leder af en Folkebørnehaven i et af Københavns Arbejderkvarterer. Det er ingen store og epokegørende Oplevelser, heller ikke iøjnefaldende Resultater af nogle Aars nært Samliv med en Befolkning, der i meget høj Grad trænger til en Opdragelse. Men jeg er overbevist om, at *Folkebørnehaven* mere end de fleste Institutioner ejer Midler til at komme i nøjeste Kontakt med Hjemmene, vel at mærke, naar Lederen er sig denne Side af sin Opgave bevidst. Det er vel et Spørgsmaal, hvilken Del af vort Arbejde der er mest betydningsfuld: Opdragelsen af Smaa børnene før Skolealderen eller det maalbevidste Arbejde for Børnenes Hjem.

Ogsaa den indirekte Indflydelse paa Forældrene gennem Børnene er stor, men skal ikke her nærmere omtales — de fleste har sikkert i deres Arbejde med Børn vundet lignende Erfaringer. Det, der er typisk for Folkebørnehaven, er Lederens *direkte* Arbejde med Forældrene, dels ved jævnlige

Besøg i Hjemmene, dels ved Forældrenes Henvendelse til hende i smaa som i store Vanskeligheder, dels og ikke mindst ved regelmæssige Forældremøder — i min Børnehave en Gang om Maaneden.

Det er vidunderligt at mærke den Glæde og Tillid, hvor- med de fleste Forældre, naar den allerførste instinktmæs- sige Tilbageholdenhed er overvundet, aabner deres Hjem og Hjerter for Børnehavederen, naar hun kommer til dem som deres gode Ven — som Menneske til Mennesker. Selv- følgelig gaar hun der ikke blot, naar der »er noget i Vejen med Børnene«; og har hun sin jævnlige Gang i deres Hjem, da skal det ikke fejle, at Forældrene omvendt finder Vej til hende, hver Gang der er et eller andet, de ikke ene magter. Dette forudsætter ganske vist, at hun rent bogstaveligt bor »midt iblandt sit Folk« og stiller sine Kræfter og sin Tid — ikke blot en bestemt Kontortid — til deres Raadighed. Og har hun saa faaet Lov til — ud fra sit større Erfarings- omraade, sine rigere Kundskaber, sin videre Horisont, maa- ske ogsaa sine bedre Forbindelser — at hjælpe i et givet Til- fælde, da er der knyttet Hjertebaand mellem hende og de Mennesker, som ikke saa let løsnes igen. Det er en Lykke at kunne bringe lidt Lys og Frimodighed ind i Menneskers Tilværelse, tidt ved Hjælp af ringe Midler. Men det skal ikke skjules, at man tidt kan blive syg om Hjertet ved at kome ind i al den Elendighed og Daarlighed. Et saadant Sam- liv giver Lederen Indblik i disse Menneskers Kaar, Tanke- gang, hele Levesæt, det letter det daglige Arbejde med Bør- nene, og det giver hende en uvurderlig Baggrund for de førnævnte Forældremøder. Der staar Glans om disse Møder, som Fædre og Mødre kommer til i stort Tal og glæder sig til længe i Forvejen; de henter herfra Mod og gode Im- pulser og lærer at forstaa, at Børneopdragelse ikke kan øves »paa bedste Beskub«. De Emner, der behandles, kan hentes fra alle Livets Omraader: Opdragelse, Hygiejne, Økonomi

er kun undtagelsesvis være Tale om, og dog føler Forne det, som om de paa disse Møder hæves op over dagens Kedsommelighed. Der sluttet af med Kaffe bord, og der faar de Lejlighed til at tale om og høre om deres

Mange gode Frø er saaet ved disse Forældremøder, senere har baaret Frugt i Hjemmene; og mangen Far har lært at forstaa, at det i Børneopdragelsen først kommer an paa *Selvopdragelse*.

skal jeg nu til Slut sammenfatte, hvad der for mig staar Fremtidens Opgave overfor Hjemmenes Problem — min Overbevisning *det største og vanskeligste af alle undsproblemer* — da skulde det være dette:

) Der maa arbejdes paa, at det moderne Samfundsdige Boliger bliver afløst af menneskeværdige, rummelige Lejligheder.

) Enhver maa forstaa den afgørende Betydning, som et sædelige Kraft og Renhed har, og være med i Arbejdet til at dæmme op mod Sædernes Slaphed; vi maa lære at værdsette *Ægteskabets* og *Hjemmets Hellighed*, ikke blot som et teoretisk, som vi alle gør; men vi maa vide, at der, naar det rejser sig om at skaffe Hjælp gennem Forordninger og Lov, ikke først skal spørges om: »Hvilken Vej er den hurtigste og mest effektive i *Øjeblikket?*« men: »Hvorved bedst?« Selv en Lov som den, der blev foreslaaet: om Attest for huslig Uddannelse af den unge Kvinde, der vil indgaa Ægteskab, vilde virke meget nedbrydende, idet de unge i endnu større Udstrækning hidtil vilde sætte Børn i Verden udenfor Ægteskabet.

Da staar vi da her overfor en Sag, som ikke kan løses af Hjælp af Resolutioner, ikke ved at paakalde Stat og Regering, men ene og alene derved, at hver enkelt ser dens Betydning, og føler sit Ansvar og gaar ind under det.

KVINDERNE SOM FRÖBELS MEDARBEJDERE.

Foredrag, holdt ved Tredje Nordiske Børnehavemøde i Sigtuna 1931.

DER er for Tiden et overmaade stærkt Røre i Børnehaver verdenen i alle Lande, en Stræben efter at forstaa vor Tid og imødekomme dens Krav. Denne Stræben har givet sig Udtryk i saa godt som alle de Emner baade af social-pædagogisk og almen-pædagogisk, psykologisk og teknisk Art, som vi skal samles om i disse Dage; kun det Emne, som jeg i Dag skal have Lov til at fremføre for mine Kolleger, er af en helt anden Beskaffenhed, idet det giver et Tlibageblik over svundne Tider — med andre Ord er af historisk Art.

Anledningen er den, at yngre danske Børnehavearbejdere, den Gang vi skulde foreslaa Emner til vort Møde, udtalte Ønsket om, at vi ind imellem de mange tidsprægede Foredrag maatte faa Tid og Lejlighed til ogsaa at høre noget om Børnehavesagens første Dage; og i Virkeligheden er dette Ønske fuldt berettiget, idet hver ny Tid — hvad enten den er sig det bevidst eller ej — bygger paa en svunden Tids og Slægts Arbejde; og selv i saadanne Tider, hvor Tendensen nærmest gaar i Retning af at kuldkaste, at revolutionere, kan det være værdifuldt et Øjeblik at standse og besinde sig for at se, hvad der maatte have blivende Værd i det, der tidligere blev bygget op.

Det er et ejendommeligt Udslag af det stærke Røre, som blev vakt ved Montessoribevægelsen og andre nye pædagogi-

ske Strømninger, at man rundt om i de førende Lande har følt en stærk Trang til at fordybe sig i *Fröbels* og hans første Medarbejders Tanker og grundlæggende Arbejde, for at kunne danne sig en personlig, fuldt tilegnet Opfattelse af, hvilke Værdier man ejede i dem, hvilke af hans Tanker der havde blivende Værd, fordi de var i Pagt med selve Livet, og hvilke der kun havde Bud til den Tid, i hvilken de blev udtalt. Og med Undren har vi set, at mange af de førende Personligheder — og ikke mindst Fröbel selv — var saa langt forud for deres Tid, at deres Tanker i en forunderlig Grad stemmer overens med meget af det, der nu staar som en moderne Pædagogiks og Psykologis nyeste Opdagelser og bliver bekræftet af de nye videnskabelige Undersøgelser.

I en Tid, hvor det ene moderne Skrift efter det andet ser Lyset, er der — navnlig i Tyskland — groet en hel Fröbel-Litteratur frem, og en Række Fröbelforskere er gaaet i Gang med at grave ned til Dybderne for at gøre mange af de Tanker, der hidtil kun fandtes i utrykte Haandskrifter eller halvt glemte Bøger, tilgængelige for os, der arbejder for Børnehavesagen og skal tage Standpunkt for eller imod gammelt og nyt.

Desværre findes ingen af disse Bøger i Oversættelse paa de nordiske Sprog, hvad der selvfølgelig vanskeliggør Studiet i høj Grad. Det vilde være en værdig Opgave for Børnehaveorganisationer i Skandinavien at udgive en Række Fröbelske Skrifter. Hvad om vi søgte at løse denne Opgave, naar vi til næste Aar skal fejre 150-Aaret for Fröbels Fødsel? — Men dette skal jeg ikke i Dag komme nærmere ind paa.

Blandt dem, der i Tyskland har gjort sig særlig fortjent som Fröbelforskere, skal jeg foruden Professor Spranger, Dr. Prüfer og Fritz Halfter nævne et Par Kvinder: Professor Marie-Anne Kuntze og Dr. Maria Müller. Og blandt deres Skrifter danner navnlig den sidstnævntes Bog, »Frauen im

Dienste Fröbels«, Grundlaget for mit Foredrag i Dag. Fælles for alle disse Forskere er deres Bestræbelser for at bekæmpe den gængse Vildfarelse, at Fröbels Betydning som Opdrager skulde være begrænset til hans Smaabørns-, specielt hans Børnehavepædagogik, og at paavise, at denne tværtimod kun er et enkelt Led i et helt, omfattende Opdragelsessystem, og at Fröbel i Virkeligheden er Banebryder for mange af de nyeste Reformbestræbelser, hvad der f. Eks. findes udtrykt i hans Ord: »Jeg vilde saa gerne forene, hvad der staar adskilt — Skolen og Livet maa være *eet!*« Og ganske særlig maa det betones, at Fröbel mere end nogen anden har forstaaet Kvindens *Kulturmission*, og at mange Aars Virksomhed for ham gik ud paa at dygtiggøre Kvinden til hendes Opgave i Samfundet.

Der er kun een Mening om, at Fröbel har haft en endog ualmindelig Evne til at faa Kvinderne i Tale og til at vække alle deres inderste og dybeste slumrende Kræfter. Derom vidner talrige mundtlige og skriftlige Udsagn og ikke mindst den enestaaende Hengivelse for hans Ideer, som vi møder hos mange af hans Medarbejdere og Arvtagere.

Under Arbejdet med mit Emne har jeg stadig maattet spørge mig selv: Hvad kan Aarsagen være til, at Fröbel virkede saa dragende paa Kvinderne? Næppe hans ydre Person, hans Optræden. Alle, der kender hans Billede — Friedrich Ungers er det eneste autentiske — ved, hvad der ogsaa bekræftes af Beretninger, at han var alt andet end smuk: store, ret uskønne Træk, en stor Næse, stridt, halvlangt Haar, Skikkelsen kantet, noget kejtet. Ogsaa hans Væsen havde for den fremmede noget kantet, til Tider noget haardt og frastødende. Han hørte ikke til dem, der af Naturen har Kvindetække. Naar fremmede Mennesker, der kom for at tale med Fröbel, tilfældigvis først traf den milde, elskelige Middendorff og senere Fröbel, blev de skuffede, naar Fejltagelsen gik op for dem. Men de, der lærte ham nærmere at

kende — ikke mindst hans unge og ældre Elever — vilde ikke undvære hans Indflydelse. Selv fyrstelige Personer, der saa ham i Arbejde med Smaaabørn, udtalte: »Om vi dog kunde være her hver Dag!«

Og nu hans egen Indstilling overfor Kvinderne:

Størst Betydning fik vel nok hans tidligt afdøde Mor for ham, først gennem Barndommens stadige, dybe Savn af Moderkærligheden, senere gennem den urokkelige Overbevisning, at hans Mor med sit Liv havde betalt hans Fødsel og saaledes forud havde bestemt hans Kald.

I sin Barndom og i de første Ungdomsaar havde han ualmindelig svært ved at finde Venner og slutte Venskaber. Et af de første sluttede han, da han som næppe 20-aarig Yngling traf en ung — allerede forlovet — Lærerinde i Rostock. En ejendommelig indre Forstaaelse forbandt de to i de faa Uger, de var sammen, inden hun skulde forlade sin Stilling; det var, som havde de altid kendt hinanden, og Fröbel følte sig saa uendelig tryk og glad i Bevidstheden om, at hun var en andens Trolovede. Først efter at hun var rejst bort, forstod han, at det var en virkelig Kærlighed, han følte. Han forstod, hvad han havde mistet, men han siger selv: »Dette Savn kunde ifølge hele min Livsanskuelse ikke formørke mit Liv, men tilførte det tværtimod Kraft og højnede det.«

Den største Oplevelse blev dog hans Bekendtskab med Fru *von Holzhausen* i Frankfurt, Mor til de tre Drengene, hvis Lærer og Opdrager han var i Aarene 1805—1811. Mens Børnenes Far var en stolt, overlegen Mand, der lod sine Omgivelser og Undergivne føle, at han var af adelig Byrd, og mens Drengene i Begyndelsen ved deres haarde, iskolde Væsen beredte Fröbel mange alvorlige Vanskeligheder, mødte denne fine, elskelige, aandfulde Kvinde, Indbegrebet af Moderlighed, den 23-aarige Huslærer med den allerstør-

ste Tillid og drøftede indgaaende alle Spørgsmaal vedrørende Børnenes Opdragelse med ham.

At Fröbel ikke var afhængig af at være i hendes Nærhed, men at Børnenes Opdragelse for ham gik forud for alt andet, viser den Omstændighed, at han straks ved Begyndelsen af sin Gerning betingede sig at maatte flytte med Børnene til Familiens Landsted uden for Byen, og at han et Par Aar senere med Forældrenes Samtykke rejste med sine Elever til Pestalozzis Skole i Yverdon, hvor han tilbragte tre Aar med dem. Efter Hjemkomsten i 1811 opgav han efter Maaneders haarde indre Kampe sin Lærer- og Opdragergerning, og der er ingen Tvivl om, at Forholdet til Fru von Holzhausen var den egentlige Aarsag dertil; men endnu i mange Aar stod han i Brevveksling med hende.

Os Danske minder hele denne den unge Frøbels Oplevelse ved dens indre oprivende Kampe om hans store Samtidige i Danmark, Grundtvig, der som ung Huslærer paa Egelykke paa Langeland just i de samme Aar, 1805—1808, gennemgik en svær aandelig Krise paa Grund af sin Kærlighed til Constance Leth, hans Elevers Mor, og gennem den naaede til indre Fordybelse, saa at denne Ungdomskærlighed bidrog til at staalsætte hele hans Personlighed.

Endnu en Gang vaktet Frøbels Kærlighed, inden han fandt sin egentlige Livsledsagerinde, og i Modsætning til de to første Forelskelser, den i den unge forlovede Kvinde og den i den modne Hustru og Mor, haabede og ventede Fröbel en Forbindelse med sin unge Slægtning, en Broderdatter af hans afdøde Mor, som han lærte at kende ved et Besøg i hendes Hjem, umiddelbart før han drog i Felten i 1813. Hun var død, da han vendte tilbage.

I Berlin, hvor han efter Hjemkomsten fra Krigen fik en midlertidig Ansættelse, og i øvrigt fik Tilbud om, men afslog et Professorat i Stockholm, traf han i 1815 den Kvinde, der nogle Aar senere skulde blive hans Hustru og hans tro-

faste Medarbejder gennem 21 Aar, *Wilhelmine Hoffmeister*, som jeg senere skal skildre som den ene af de tre kvindelige Pionerer, der skulde udgøre sidste Del af mit Foredrag.

Hvad var mon Aarsagen til Fröbels enestaaende Evne til at vække Kvindernes Begejstring og Hengivelse for sin Sag? Thi har end en Del betydelige og fremstaaende Mænd baade i hans egen Tid og senere arbejdet for Virkeliggørelsen af hans Tanker, saa er dog Kvindernes Indsats størst, baade kvantitativt og kvalitativt.

Jeg tror, at i alt Fald en af Aarsagerne maa søges i den Tillid, der var karakteristisk for hans Syn paa Kvinden. Vi ved det baade fra vor Opdragergerning og fra mangfoldige andre Livsforhold, at Tillid løser bundne Kræfter.

Gennem Barndommens Savn og Ungdoms- og Manddomsaarenes Overvejelser var han naaet til Overbevisningen om Kvindens absolutte Ligestilling med Manden; ikke saaledes at forstaa, at han vilde udjævne Forskellen mellem de to Køn, tværtimod, han ser, at de netop i Kraft af deres forskellige Egenart: Manden med sin udprægede Erkendelse, Kvinden med sit »Gemüt« — et uoversætteligt Ord — kan supplere hinanden og tilføre Hjemlivet og Samfundet rige Værdier.

Som ingen anden ser han Kvindens ubegrænsede Indflydelse som Menneskeslægtens Opdrager, naar hun virker som Hustru og Moder, ikke ud fra en halvt instinktmæssig Moderkærlighed, men med fuldt ansvarsbevidst *Moderlighed*: »Folkeslagernes Skæbne ligger i langt højere Grad i Kvindernes, i Mødrenes end i Magthavernes Haand.« Og faa Mænd har vel som han kunnet sætte sig ind i det allerintimeste Forhold mellem Mor og Barn og i Ærefrygt bøje sig for det som det dybeste i alle menneskelige Forhold. Derom vidner ikke mindst hans uforlignelige Bog, »*Mutter- und Koselieder*« (1843), denne Højsang til Familielivet og til Moderkærligheden.

Og endnu eet: Vi Kvinder har nu engang i Vuggegave faaet den Sans for Smaatingene, som paa Forhaand gør os skikkede baade til *Børneopdragelsen* og til *Sygeplejen*, de to Livsopgaver, der overhovedet ikke kan røgtes uden en Forstaaelse for de smaa Tings store Betydning.

Og ved Siden af denne Evne, der selvfølgelig kan udarte og blive til Pedanteri og Smaalighed, ligger der ogsaa i Kvindens Væsen en Trang til at øve Stordaad — ikke for egen Æres Skyld, men for at give sig selv helt — en Trang til Hengivelse og Opofrelse for den Sag, som helt fylder hende.

Det synes mig, at alt det her sagte giver en Forklaring paa Spørgsmaalet om, hvorfor saa mange Kvinder — og blandt disse tidt de mest evnerige og de med den største aandelige Selvstændighed — fulgte Frøbels Kald og deltog i det Arbejde, der langtfra er begrænset til Oprettelsen af Børnehaver, men har hele Menneskeslægtens og dermed ogsaa Kvindens Opdragelse og Udvikling til Maal.

Tre af de allerbetydeligste vil jeg nu prøve at tegne et Billede af. *Wilhelmine Hoffmeister*, der i 1818 blev Frøbels Hustru og dermed gik ind til den Opgave, der var tiltænkt hende som Mor for »eine Familie höherer Art«, i Frøbels nyoprettede Hjem paa Keilhau — Kostskole eller »Land-erziehungsheim« vilde vi nu kalde det.

De var begge ude over Ungdomsaarene, begge i sidste Halvdel af 30-erne, ellers vilde Fröbel ikke have vovet at bede hende om at gaa ind til en saa uvis Fremtid som den, der laa foran dem. Selv havde han allerede dengang helt opgivet Tanken om at gifte sig, da han mente, at Ægteskab og egen Lykke kunde blive en Hindring for hans Livsgerning, og han kendte sig selv nok til at vide, at han ikke vilde være i Stand til at gøre en *ung* Kvinde lykkelig. »En alvorlig Selvprøvelse har lært mig, at Livets strenge og haarde Skole havde gjort mit Liv strengt og haardt. Jeg vilde have følt det som en Brøde at knytte en uerfaren ung Pige til mig, jeg

nærede for stor Ærbødighed for den unge Kvindes Sjæleliv, til at jeg turde vovet at kue det i dets Udvikling med dets tillidsfulde Uerfarenhed i et Ægteskab, der, trykket som hele mit Liv var, ikke vilde kunne komme til at hvile paa den Gensidighed i at give og modtage, som jeg anser for Grundlaget for alt ægteskabeligt Samliv. Derfor kunde jeg kun forsvare at tage en moden og erfaren Kvinde til Hustru.«

Men Hjemmet trivedes trods hans og Lærernes Begejstring og Offervillie ikke uden en Mor, og derfor skrev han til den *ene*, ved hvem hans Livs »Kompasnaal« blev staaende, den eneste Kvinde, der havde givet hans Sind og Hjerte en ejendommelig Fred og Hvile: Wilhelmine Hoffmeister. Hun var en prøvet Kvinde, prøvet gennem et ulykkeligt Ægteskab, der efter kort Tids Forløb opløstes paa Grund af Mandens Utroskab. Fröbel lagde i sine Breve ikke Skjul hverken paa sine egne personlige Vanskeligheder eller paa de i ydre Henseende usikre Kaar. Men det afskrækkede hende ikke, og hun blev hans Hustru.

Alle, der har kendt Wilhelmine Fröbel, skildrer hende som en ualmindelig kultiveret Kvinde, der havde levet med i de aandelige Strømninger, der just paa den Tid var fremherskende i Berlin, fortrolig med Litteraturen og grebet ogsaa af Fichte og Datidens andre kendte Filosofers Tanker. Hendes noget pietistisk prægede Fromhed var blevet uddybet gennem det forfejlede Ægteskab. Middendorff, Fröbels nærmeste og kæreste Medarbejder, siger om hende: »Jeg har kendt mange ædle Kvinder; men hun staar for mig som den ædleste.« At der maa have været en dyb indre Overensstemmelse mellem Ægtefællerne, fremgaar af mange af deres Breve — allerede fra Forlovelsestiden, saaledes af et, i hvilket Wilhelmine fortæller sin Trolovede, at hun som 16-aarig Pige bragte sit Brød til de fattige og delte sine Lomme-penge med dem, syede Tøj til Smaabørn og frydede sig over

Spædbarnets Smil og Mødrenes Taknemmelighed. — Og saa forlod da denne Kvinde, der var vant til gode ydre Kaar, alt for at dele Glæder og Fremgang, Sorg og ligefrem Nød med sin Husbond. Efter nogle Aars stærk Tilgang af Elever — Skolen blev en Tid langt større, end Fröbel selv ønskede — kom der alvorlige Kriseaar. Altid levede hun med i hans Tanker og Planer. Som bekendt kom den Tid, da Fröbel overlod Arbejdet i Keilhau til sine Medarbejdere og selv drog til Schweiz for at begynde en lignende Skole der. Der var lange Tider, hvor de to Ægtefæller maatte leve adskilt. Deres Breve viser, hvor nær de trods Adskillelsen levede med hinanden, og hvor dybt Savnet var. Og der var andre Tider, hvor Wilhelmine stod ved hans Side og trods sit skrøbelige Helbred tog fat selv i det mest anstrengende huslige Arbejde. Og da han tilsyneladende havde naaet Højdepunktet af sin Livsgerning, æret og agtet og med de lyseste Fremtidsudsigter, betænkte hun sig ikke paa at følge ham, den næsten 55-aarige, ind i en ganske ny, uvis Fremtid. Han kunde ikke finde sig tilfreds, før han var naaet helt ned til Opdragelsens Begyndelse, til det ganske lille Barn. Det var Wilhelmine, der udpegede Blankenburg som Stedet for hans nye Virksomhed, og her voksede Børnehavetanken frem. Det var ogsaa Wilhelmine, der opfordrede Fröbel til at rejse ud og gennem Foredrag gøre sine Ideer kendt, idet hun sagde: »Du ved slet ikke selv, hvor stor en overbevisende Kraft du ejer, naar du taler for Sagen«. Det sidste store Offer bragte hun ham og hans Sag, da hun trods tiltagende Sygdom ikke tillod, at Vennerne kaldte ham hjem. Da han vendte tilbage i Marts 1839, fandt han hende dødsmerket og plejede hende de sidste Uger før hendes Død. I lang Tid efter denne følte han sig uhyre ene. Han savnede sin stort anlagte, kærlige Hjælper og Raadgiver, hvis Dom altid havde betydet saa meget for ham. I »Mutter- und Koselieder«, der udkom

fem Aar efter hendes Død, har han haft hende og hendes Moderlighed i Tanke.

Det er derfor fuldt berettiget at tælle hende med blandt de første offervillige Pionerer for hans Gerning.

— Efter Wilhelmines Død tilbragte Fröbel sin meste Tid paa Foredrags- og Instruktionsrejser, hvorfor det blev ham for dyrt at opretholde Hjemmet i Blankenburg. Mellem Rejserne opholdt han sig da for det meste i Keilhau, sit første Hjem. Men Tiden kom, da Arbejdet med unge Kvinder, der ønskede at lære Børnehavesagen nærmere at kende og at uddanne sig til den, ganske naturligt nødte ham til atter at sætte Bo.

Med et enestaaende lykkeligt Greb valgte han det lille Badested Liebenstein i Thüringen nær Eisenach — og her lærte han faa Maaneder efter Flytningen 1849 en ejendommelig Kvinde at kende, der skulde blive en aandelig Arvtager af hans Ideer og medvirke ved deres Udbredelse som ingen anden.

Fru *Bertha v. Marenholtz-Bülow* havde allerede Aaret forud gæstet Badestedet. Om deres Møde fortæller hun overmaade fængslende i sin Bog »Erinnerungen an Fröbel«, der ganske vist først udkom c. 25 Aar senere og i øvrigt forlængst er udsolgt. Hun hørte om »den gamle Nar«, der legede og dansede med Landsbybørnene, og fik faa Dage efter selv Lejlighed til at se ham, omgivet af en Skare barbenede, daarligt klædte Børn. Hun følte sig dybt grebet af den Hengivelse og det Taalmod, der prægede denne 67-aarige, graahaarede, men dog forbavsende ungdommelige Mand, og hun sagde til sin Ledsagerinde: »Denne Mand kaldes for Nar — maaske er han en af dem, der spottes og stenes af sin Samtid, men for hvem Eftertiden vil rejse Mindesmærker«. Efter at Børnene havde forladt Fröbel, hilste hun paa ham, fulgte ham til hans Hjem og fik gennem denne første Samtale et saa mægtigt Indtryk af hans Personlighed, at hun

daglig kom for at lære af ham. Og hermed var deres Ven-
skab sluttet og hele hendes fremtidige Løbebane trukket op.
Efter hin Foraarsdag 1849 tilhørte alle hendes Tanker og
alle hendes Kræfter den Sag, som havde aabnet hendes Øjne
for en helt ny Verden.

Jeg skal ikke fortælle hendes Livshistorie, hun var paa
dette Tidspunkt c. 40 Aar — en overmaade intelligent, ind-
flydelsesrig og velstaaende Kvinde, der havde levet sit Liv
i Hofkredse og havde Venner inden for den højeste Intelli-
gens og blandt Kunstnere og Videnskabsmænd. Morsomt
nok hørte ogsaa Jenny Lind, »den svenske Nattergal«, til
hendes Omgangs- og Vennekreds. Men det, der var ejen-
dommeligt for Fru v. Marenholtz-Bülows Personlighed var
den ualmindelig stærke Ansvarsfølelse overfor de daarligt
stillede Befolkningslag, hendes Kærlighed til Menneskeheden,
fremfor alt til *Folkets brede Lag*, og hendes Selvstændighed i
Opfattelsen af de sociale Problemer, der just paa den Tid
— i Frihedskampenes Aar — var mere aktuelle end nogen-
sinde før. Alle disse Egenskaber maatte paa Forhaand gøre
hende modtagelig for Fröbels Tanker.

Hun karakteriseres af sin Samtid som ualmindelig hurtig
i sin Opfattelse og kundskabsrig; hun havde læst uhyre me-
get og kunde gøre Fröbel opmærksom paa Tænkere, hvis
Ideer var beslægtede med hans. Hun var i Besiddelse af Sag-
lighed og en klar logisk Tankegang, som man sjældent møder
den hos Kvinder, og som navnlig kom hende til gode i de
teoretiske Drøftelser med fremragende Mænd og med ander-
ledes tænkende, saa at hun baade med glødende Begejstring
og med den største saglige Dygtighed kunde forfægte Fröbels
Sag. Det har altsaa langt fra været hendes fremskudte per-
sonlige og sociale Stilling og hendes fine Optræden alene,
der banede hende Vej baade i Ind- og Udland. I sine
yngre Aar ejede hun en Ynde og Elskværdighed, som hen-
rev alle. Hun benyttede enhver Lejlighed til at bringe Da-

tidens betydeligste Personligheder i Forbindelse med Fröbel. Mest kendt er vel det Træk, hun fortæller om *Diesterweg* — den Tids mest betydelige pædagogiske Forfatter — og om hans Besøg hos Fröbel. Han havde tidligere hørt om Fröbel og følte aldeles ingen Trang til at lære ham personligt at kende. Men alle Afslag til Trods fik hun ham dog en Dag lokket med derhen paa en Tid, da Fröbel just gav sine Elever en Undervisningstime og var saa optaget, at han overhovedet ikke mærkede, at han havde faaet Tilhørere. I Begyndelsen sad Diesterweg med et Stænk af Ironi i sit Ansigtstudtryk, men snart afløstes det af en stadig tiltagende Interesse, indtil han, den stærke, nøgterne Mand, til sidst kun vanskeligt kunde skjule sin Bevægelse, men sad med Taarer i Øjnene. Paa Hjemvejen sagde han: »Denne Mand er i Sandhed noget af en Seer — han skuer dybere ind i Barnenaturen end nogen anden; jeg er ganske betaget!« Fra den Dag fulgte Diesterweg daglig Fru v. Bülow »i Skole« hos Fröbel, og han udtaler senere, at han græmmer sig over hvert Aar, han ikke havde kendt denne, og Resten af sit Liv bevarer han den dybeste Beundring for og Kærlighed til sin nye Ven.

De faa Aar Fröbel endnu levede, hjalp Fru v. Bülow ham paa mangfoldige Maader; men først efter hans Død, og efter at hun havde mistet sin 21-aarige eneste Søn, og endelig efter at det preussiske Ministeriums Forbud mod offentlige Børnehaver havde indsnævret hendes Arbejdsomraade, begav hun sig paa en mangeaarig Udenlandsrejse for at skaffe Frøbelsagen Indgang. I en Mængde europæiske Lande har hun opholdt sig maaned- og aarevis — talt, skrevet paa Landets Sprog, oprettet Børnehaver og uddannet Børnehavarbejdere. Hun talte nødigt i store Forsamlinger, men maatte dog jævnlig overvinde sin Skyhed i denne Henseende. Skønnest kom hendes Evner og Kærlighed til Udfoldelse i de smaa Kredse, ved Dagligstuemøder eller lignende, og selv

Modstandere besejredes af hendes Overbevisningskraft og dybe Forstaaelse for Sagen. Senere vendte hun tilbage til Tyskland og virkede først i Berlin, senere i mange Aar i Dresden, oprettede — efter at Forbudet var hævet — Folkebørnehaver, Foreninger for en mere tidssvarende Opdragelse og Seminarium for Børnehavearbejdere, hvor hun selv underviste og forstod at begejstre sine Elever for Fröbels Tanker. Interessant er det i nogle af hendes Bøger at finde Ud-kast til Oprettelsen af Skolehaver og Fritidshjem som Børnehavernes Fortsættelse, altsaa fuldt ud moderne Tanker, der blev fremført med Vægt for omtrent 60 Aar siden. Men ved Siden af alt dette glemte hun ikke det, der for Fröbel stod som det vigtigste af alt: Hjemmenes Højnelse, og det gjorde hende bitterlig ondt at se Materialismen brede sig samtidig med den fremtrængende Storindustri og relative Velstand.

Man kunde spørge: Men var der da slet ingen Skygge i dette lyse Billede af en betydelig Kvinde? — Og det er der. Navnlig i hendes ældre Aar gjorde der sig et ret iøjnefaldende Stivsind gældende, der maaske kunde grænse til Herskesyge og vanskeliggjorde Samarbejdet med hende. Hun mente aabenbart, at ingen uden hun havde forstaaet Fröbel, og hun taalte ingen anden Opfattelse ved Siden af sin. Hendes store intellektuelle Evne og hendes logiske Sans førte hende ind i en Systematiseren og »Dogmetro«, der efterhaanden skulde faa skæbnesvanger Betydning for Fröbelbevægelsen, en Skade, som vel endnu kan kendes i Børnehaverne, og som har fremkaldt en fuldt berettiget Modstand. Igennem mange Aar fandtes der i Tyskland to Retninger: en »ortodoks«, der sluttede sig til Fru v. Marenholtz-Bülow, og en frisindet, hvis Fører blev Henriette Breymann, som jeg i det følgende skal omtale. Uoverensstemmelserne skulde i adskillige Aar fjerne de to Kvinder fra hinanden, der i for-

dums Dage — til Trods for den store Aldersforskel — havde staaet i nært Samarbejde.

Naar Fru v. Bülow strandede paa Systematiseringens Skær, saa ligger dette efter min Mening i følgende:

Hun kæmpede for at vinde Venner for Frøbelsagen blandt Videnskabsmænd, betydelige Skolefolk og andre, paa hvem videnskabelig Begrundelse og Doktriner kunde gøre Indtryk.

Hun har aldrig — som f. Eks. Henriette Breymann — staaet i det praktiske Arbejde, naar da hendes Undervisning af voksne Elever undtages. Hun har aldrig haft Lejlighed til, saaledes som vi Børnehavearbejdere og som ogsaa Fröbel selv, at prøve alt med Børnene og derved at faa det eneste rette Korrektiv for sine Meninger.

Det gik hende, som det gaar hvert eneste Menneske og ikke mindst de betydeligste: hendes Styrke var tillige hendes Svaghed — eller: »hvor der er meget Lys, er der ogsaa stærk Skygge«.

Men med alle hendes Fejl i Minde skal vi ikke glemme, at hun — som en af hendes samtidige sagde efter hendes Død — »har virket mere for Frøbelsagen, end ti Mænd kunde have gjort i samme Tidsrum«. Ikke heller maa det glemmes, hvad der i de Aar, 1850—70, skulde til af Mod og Offervilje og Udholdenhed, for at en højtstaaende Kvinde kunde forlade de Kredse, hvor hun hidtil havde færdedes, og begive sig ud paa besværlige Rejser med de mangfoldige Genvordigheder, som hun udsatte sig for. Det er med Rette blevet kaldt en Stordaad, der er enestaaende i Pædagogikens Historie.

Den ejendommeligste af de Kvindeskikkelser, som jeg har paataget mig at skildre, er uden Tvivl *Henriette Breymann*, og det er kun med en vis Ængstelse, jeg indlader mig derpaa. Thi blandt mine Tilhørere findes der sikkert nogle, der har kendt hende personligt og derfor vilde være i Stand

til at tale med en ganske anden Vægt end jeg, andre, der tidligere har hørt Foredrag om hende, og for hvem derfor min brudstykkeagtige Skildring maa være ret utilfredsstillende. Ogsaa jeg selv føler i allerhøjeste Grad det utilfredsstillende i — i Løbet af den korte Tid, jeg i Dag har til Raadighed — at tegne et blot ganske overfladisk Billede af hendes Liv, hendes Personlighed og hendes Virksomhed.

Mens vi kun ved forholdsvis lidt om de to førstnævnte Kvinders Liv, *inden* de mødte Fröbel, saa er der givet en ypperlig Karakteristik af den unge Henriette Breymann i den store Bog, der for nogle Aar siden blev udgivet af hendes Yndlingselev, Mary Lyschinska, — et Værk paa mellem 600 og 700 Sider, der er bygget over Henriette Breymanns Breve, Dagbogsoptegnelser og Kendinges Udsagn.

For at forstaa denne rige, uhyre sammensatte Personlighed tror jeg, at man maa kende noget til hendes Barndom og første Ungdom, for derigennem ogsaa at komme til Forstaaelse af den Betydning, som Fröbel skulde faa for hende.

Henriette var i Slægt med Fröbel og har vist ogsaa haft adskillige Egenskaber til fælles med ham. Fröbels Mor var en Yndlingssøster til Henriettes Morfar, og hun hørte ligesom han til en gammel, kultiveret Præsteslægt. Henriettes Mor satte megen Pris paa Fröbel, hun huskede ham fra sin Barndom som en saare fornøjelig voksen Legekammerat; hun og hendes Mand havde som nygifte besøgt ham paa Skolen i Keilhau, som gjorde et uudsletteligt Indtryk paa dem, og senere gjorde Fröbel Gengæld ved sammen med Lærere og en Flok Elever at gæste deres Præstegaard paa en Fodvandring i Harzen. Ved denne Lejlighed saa Fröbel den omtrent 1-aarige Henriette. Han iagttog det ualmindelig fremmelige og livlige Barn meget og sagde saa til hendes Mor: »Naa, min kære Slægting, der har du faaet en haard Nød at knække!« Og han havde set rigtigt!

Hun voksede op som den ældste i en stor Søkendeflok

— der var ialt 10 Børn. I hele sin Barndom havde hun et skrøbeligt Helbred, og tit var Forældrene alvorligt bekymrede for hende. Hendes legemlige Svagthed og den Overbærenhed fra Forældrenes Side, som den affødte, gjorde hende i allerhøjeste Grad uligevægtig — til Tider ligefrem hysterisk; og med Skoleundervisningen blev det ikke til ret meget paa Grund af de stadige Afbrydelser i Sygdomstiderne. Hun siger selv senere: »Indtil mit 17. Aar *nød* jeg min Svagelighed og den Forkælelse, jeg var Genstand for«. Det blev ikke bedre, da Forældrene i alvorlig Bekymring for hendes Fremtid, fra det 10. til det 13. Aar sendte hende fra Hjemmet til en Kostskole? Hun fik kun meget daarlige Vidnesbyrd, især for Opførsel, og Skolegangen fik ikke den ringeste Værdi for hendes personlige Udvikling; men det skyldtes sikkert til Dels Skolen.

En uhyre stærk Fantasi var det mest fremherskende Træk i hendes Psyke — hun havde, som det senere viste sig, kunstneriske Evner og tilfredsstillede i Ungdomsaarene sin Trang til Fantasi ved i Hemmelighed at læse daarlige Romaner. Meget betegnende er det, at hun allerede som 13-aarig Pige skrev en Afhandling over Emnet: »Es giebt keine Gegenwart«. Tidligt udviklede der sig hos hende en meget stærk, ubestemt Længsel, som hun senere forstod var Længsel efter Harmoni. Efter sin Konfirmation skulde hun i nogle Aar dyrke huslige Sysler, som hun imidlertid ikke kunde afvinde nogen Interesse. Sine Forældre — og navnlig sin Mor — nærede hun en inderlig Hengivenhed og Kærlighed til, ligesom hun ogsaa elskede sine Søskende. Men dette forhindrede ikke, at det jævnlig kom til heftige Scener i Hjemmet, fremfor alt fordi hun ikke kunde dele Faderens religiøse Anskuelser, men krævede en vis Tankens Frihed.

Iøvrigt deltog hun i al Slags landlig Selskabelighed og lærte at bevæge sig i mange forskellige Kredse, baade blandt højere Embedsmænd, i adelige Hjem og blandt jævne

Borgere, og hun fik Lejlighed til at vise, at hun utvivlsomt var i Besiddelse af selskabelige Talenter. Alt dette skulde komme hende til gode i hendes senere Virksomhed.

Alle de mange Spørgsmaal og indre Konflikter, som de fleste unge tumler med, følte hun paa Grund af sin Lidenskabelighed og sin særprægede Personlighed særlig intensivt og forvirrende. Ethvert Afhængighedsforhold var hende en Lidelse; især syslede hun i de vanskelige Ungdomsaar med det den Gang saa aktuelle Problem om Kvindernes afhængige Stilling og Frihedskrav.

— Og saa er vi da naaet til Vendepunktet i hendes Liv. Sammen med sin 13-aarige Søster, der skulde optages som Elev paa Keilhau, fik Henriette, som den Gang var 21 Aar, Lov til som Gæst at rejse til dette mærkelige Sted. Hun kom dertil 1848, paa en Tid, da Fröbel selv var fraværende, men hun følte sig straks ejendommelig betaget af hele Livet, af Lærerne og af flere af Keilhaus Kvinder. Det var den *menneskelige*, fri — ikke traditionsbundne — Tone, der raadede, navnlig Mændenes Opfattelse af Kvinden som Mandens jævnbyrdige, der for hende var noget ganske nyt og ukendt. »Frihed! aa, den guddommelige Frihed i Keilhau«, udbryder hun ofte.

Af Lærerne var der tre, der særlig gjorde Indtryk paa hende: Middendorff, som navnlig gennem sin Religionsundervisning hjalp hende til Klaring af mangt et Problem, og saa en ung, meget begavet *Dansker*, Marius Bendsen. Han tilbød sig som Lærer, og der udviklede sig et nært Venskabsforhold imellem dem, og hun var overbevist om, at et Venskab mellem Mand og Kvinde uden Vanskelighed kunde bestaa og bevare sin Karakter. Iøvrigt mentes han at være forlovet med en af Middendorffs Døtre. — Jeg foregriber Historiens Gang noget ved at fortælle, at hun senere — efter at enhver Tanke om en Forbindelse mellem Alwine Middendorff og Marius Bendsen var opgivet — paa Forældrenes

indtrængende Ønske, for ikke at give Sladderer Næring, indvilligede i at forlove sig med ham, skønt ingen af dem egentlig gerne vilde binde sig. Nogle Aar drømte hun lyse Drømme om et idealt Samarbejde i et Ægteskab med den elskede Mand, og det hørte vel nok til de tungeste Oplevelser i hendes bevægede Ungdomsliv, da hun efter nogle Aars Forløb hævdede Forbindelsen, idet det — lykkeligvis i Tide — gik op for hende, at han var en helt anden, end man havde troet, og hendes Kærlighed uværdig.

Men tilbage til de første Oplevelser i Keilhau! Lige fra det første Møde mellem Fröbel og Henriette øvede han en mægtig Indflydelse paa hende. Hun gav ham et Indblik i sit eget forvirrede og uharmoniske Indre, hvad hun aldrig før havde gjort over for noget Menneske, og hun forstod, at Fröbel kunde give hele hendes Liv og personlige Udvikling en ny Retning og et nyt Indhold. Hun blev hans Elev — ikke, som hun saa inderligt havde haabet, i Keilhau, men i Dresden, hvor han tilbragte hele den næste Vinter for at uddanne unge Kvinder og virke for Sagen, og hun fulgte ham senere som Medarbejder til Liebenstein. Det vilde være umuligt her i Korthed at berette om hendes Liv og Færden, hendes Begejstring og mangfoldige Skuffelser, men det skal siges, at hun med al sin indre Glød og Hengivenhed greb *Ideen*, alt det dybeste og største i Frøbels Forkyndelse, men at der var meget i dens Virkeliggørelse, som hun ikke kunde godkende. Med den Aabenhjertighed, som var hende egen, sagde hun Fröbel, at hun fandt store Modsigelser mellem den teoretiske Undervisning og Praxis, og han svarede da: »Du har fuldkommen Ret, og *du er kaldet* til at udligne Modsetningerne.«

Efter nogle Aars Virksomhed i Børnehavarbejde forskellige Steder — bl. a. i Samarbejde med Fru v. Marenholtz-Bülow baade i Belgien og Schweiz, fik hun sit Livs store Drøm opfyldt, idet hun de næste 10—15 Aar i For-

ældrenes Præstegaard sammen med dem og flere voksne Søskende ledede en ganske ejendommelig Skole, bygget op paa Fröbels Tanker. Der var en Børnehave, og desuden blev unge Piger optaget i Hjemmet og i Familien. De blev uddannet i al Husgerning, Sprog o. m. a. Hendes egen Undervisning, dyb personlig, som den var, hele hendes Samliv med de unge og Forstaaelse af Ungdommens gode Sider og Fejl, dens Kampe og Sejre, virkede overordentlig udviklende paa dem. Al Overfladiskhed og Dilettanteri var bandlyst, hun vilde vække de unge til indre Frihed og dermed til ydre Selvstændighed. En særlig betydningsfuld Faktor var Præstegaardens hele hjemlige Atmosfære og de mange ejendommeligt prægede Familiemedlemmers Indsats.

Det var et forfærdeligt Slag for hende, da hun, efter i mange Aar at have arbejdet med den største Idealitet, maatte vige Pladsen for et Par yngre Medarbejdere, hvis Maal og Midler hun ikke kunde godkende. Under denne Periode med dens dybe Depression lærte hun en Mand at kende, der i eet og alt forstod hende og delte hendes Interesser, *Karl Schrader*, hvis Hustru hun nogle Aar efter skulde blive. Hun var den Gang allerede 45 Aar; men i dette Samliv virkeliggjordes alle de Idealer, hun hele sit Liv havde set som Ægteskabets alleregntligste Grundlag.

Hun er blevet Forbilledet for mangen en Hustru, hvis Arbejde for Menneskeslægtens Højnelse og Opdragelse ikke blev afsluttet med Ægteskabet. I Berlin, hvortil han forflyttedes, begyndte de to Mennesker en usædvanlig rig, social-pædagogisk Virksomhed, hvis værdifuldeste Frugt skulde blive det verdenskendte *Pestalozzi-Fröbelhaus*. Der er sikkert ingen Fröbel-Institution, hvis Betydning blot paa langt nær kan sidestilles med denne. Paa mangfoldige Maader blev den banebrydende og toneangivende for mange lignende Virksomheder Verden over, ikke mindst her i Norden. Det ejen-

dommelige var, at Henriette Schrader paa Grund af sin stærke og frodige Personlighed aldrig kunde *efterligne*, aldrig blive staaende ved *andres* Tanker, men maatte gennemarbejde dem og omsætte dem paa sin egen personlige Maade. Skønt hun hele sit Liv igennem stod fast paa Fröbels Grundtanker, saa udformede hun dem, optog dem ikke efter Bogstaven, men efter Aanden, og derved har hun maaske — naar alt kommer til alt — gjort mere end alle andre for at bevare hans Ideer for Efterverdenen.

I Storstaden *Berlin* med alle dens vældige sociale Modsetninger forstod hun at imødekomme just de Krav, som stilles til Arbejdet der. Hun indførte saaledes mange af de social-pædagogiske Foranstaltninger, som vi i vore Dage simpelthen betragter som uundværlige i *Folkebørnehavernes* Virksomhed. Skulde jeg ud af den rige Mangfoldighed, som vi møder i hendes Virken, fremdrage det, der for mig staaer som det betydningsfuldeste, da vilde det blive hendes Trofasthed imod den Tanke af Fröbel, som hun udtrykte i Ordene til Kvinderne: »Übet geistige Mütterlichkeit«, og dernæst det, at hun indførte Koncentrationstanken i Børnehaven. Paa en simpelthen *genial* Maade byggede hun her paa Pestalozzis og Fröbels Ideer. Hvor langt hun og hendes store Læremestre var forud for deres Tid, ser vi deraf, at den allernyeste Skolepædagogik nu begynder at indføre Koncentrationen under forskellige nye Skoleformer, *Décroly's* o. lign.

Og nu til Slut blot dette: Ingen af de nævnte Kvinder betragtede Børnehaven som et isoleret Fænomen, men forstod — hver paa sin Vis — Fröbels Løsen: »Lebenseinigung« og arbejde for denne. Og dernæst: Det er med Rette blevet sagt, at hver af disse betydelige Kvinder ud fra sine særlige Ejendommeligheder forstod og tilegnede sig een Side af Fröbels rige Personlighed og søgte at omsætte i Handling, hvad nu hun havde faaet Øje for. Saa rig, saa alsidig er

Fröbel, at end ikke vor Tid har forstaaet hans Tanker. Det er forbeholdt Eftertiden at virkeliggøre dem. Maaske var der noget profetisk i det Ord, han en Gang udtalte: »Hvis mine Tanker blot er blevet fuldt forstaaet om 300 Aar, vil min Sjæl glæde sig i Himmerig!«

PERSONLIG DYGTIGGØRELSE TIL OPDRAGELSE- ARBEJDET.

(Indledning til en Forhandling ved det 21. Børnesagsmøde
paa Nyborg Strand Juni 1934).

DETTE Emne er overmaade omfattende, og jeg føler det som en Umulighed at behandle det blot nogenlunde udtømmende, men jeg skal forsøge at trække Hovedretningslinierne op, saaledes som jeg ser dem.

Opdragelsesarbejdet eller *Opdragergerningen* har større og mere vidtrækkende Betydning end noget andet Arbejde, som nævnes kan — Betydning baade for den *enkelte* og for hele *Samfundet*. Det er levende Menneskers Ve og Vel, det gælder. Hver enkelt af os er det, vi er, i Kraft af den Opdragelse — i videste Forstand — vi har faaet, og af den Selvopdragelse, vi har øvet. Fejlgreb og Forsømmelser i Barneaarene kan faa uoprettelige Følger for hele Menneskets fremtidige Liv.

Men ogsaa *Samfundet* har Krav paa de flest mulige brugbare Kræfter, om dets Sundhed skal bevares. — Hvert eneste Individ, der gennem en forfejlet Opdragelse er blevet et asocialt Led i Menneskeheden, betyder et Tab, tidt ogsaa en alvorlig Fare for Samfundet.

Som Følge heraf maa der stilles store Krav til enhver Opdrager, Krav, der spænder over mange Omraader. Rent bortset fra den Betydning, som den rette fysiske Behandling har, gælder det om at skabe de bedst mulige Kaar for Udfoldelsen af alle de rige Evner, det »vordende« Menneske

sidder inde med. Endvidere skal den fremtidige Medborger dygtiggøres til at finde og fylde sin Plads i Samfundet og at røgte de Kulturværdier, tidligere Slægter har overgivet os. Endelig er vor Opgave ikke begrænset til det timelige Liv; i al vor Gerning maa det staa os for Øje, at ogsaa Barnets »Borgerskab er i Himlen«.

Hvis det er rigtigt, at Opdragergerningen er den mest betydningsfulde af alle Opgaver, kræver den naturnødvendigt en Forberedelse og *Dygtiggørelse*. Og dog oplever vi atter og atter, at det store Flertal af Opdragere — jeg tænker ikke i første Linie paa de saakaldte professionelle, men paa dem, der af Naturen har faaet en Opdragergerning betroet: Forældrene — mangler Overblik over, hvad Gerningen kræver, tidt ogsaa mangler Kendskab til Barnenaturen og derfor stadig forsynder sig mod den; at de som Regel lader Tilfældighederne raade, saa at alt gaar »paa bedste Beskub« — et ægte dansk Udtryk! — eller at de i bedste Fald møjsommeligt maa erhverve sig de nødvendige Forudsætninger og Midler. Der er dem, der vil mene, at Moderinstinkt og Moderkærlighed er nok. Men man behøver ikke at leve ret meget mellem Mennesker for at se, at dette ikke er rigtigt — Resultaterne taler deres tydelige Sprog!

Allerede for 100 Aar siden arbejdede Fröbel for en maalbevidst Dygtiggørelse af Mødrene. Og er vi end hidtil ikke naaet videre end til den gængse Opfattelse, at Kendskab til Husgerning, Madlavning, Syning o. l. er nødvendig for en vordende Husmor, vil dog vel den Tid komme, da man vil indse, at det dyrebareste Eje i Hjemmet, Barnet, maa behandles med den Forstaaelse og Indsigt, som det har Krav paa.

Og nu alle vi, der ikke skal opdrage egne, men andres Børn — mon Opgaven er lettere og Alvoren ringere for os? Eller staar vi i Almindelighed rigere og bedre udrustet til Gerningen?

Der findes mange baade i vor Kreds og blandt Forældrene, der gaar til Opgaven med særdeles gode naturlige Anlæg og med stor Kærlighed og Begejstring. Og dog — mon ikke ogsaa *de* mange Gange i deres Hjerte har maattet erkende, at Evnen ikke slog til, og at en direkte Dygtiggørelse vilde have været dem en betydningsfuld Hjælp i vanskelige Spørgsmaal og have bevaret dem for mange Fejlgreb? At »beherske Stoffet« giver en Tryghed, som daarligt kan undværes.

Og hvad saa alle vi andre, der gerne vil yde det allerbedste, og som ser Opgavens Storhed, men tillige Evnernes Begrænsning. Kan vi overhovedet undvære en effektiv Dygtiggørelse til vort Kald? Om vi havde kunnet undvære den i tidligere Tider, maatte vi da ikke nu forstaa, at *vor Tid* stiller Krav, saa store som vel aldrig nogen før? Jeg skal kun nævne nogle af disse særlige Krav:

I vor Tid gælder det i særlig Grad om, at Individet er fuldt rustet til at fylde sin Plads. Naar Tusinder af Mennesker skydes ud som overflødige, vil Samfundet ganske naturligt paa alle Omraader udvælge de bedst kvalificerede; det er derfor Liv, Lykke, Eksistens om at gøre, at vore Børn faar den bedste Opdragelse og Oplæring. Og det er ikke alene faglig Dygtighed, der er Brug for i vor Tid; den enkelte maa tillige have et Fond af aandelig Ballast, om han skal kunne holde sig oven Vande, ikke blot i Medgangs-, men ogsaa i Modgangstider, ja, langt mere end det, han skulde ogsaa kunne give en Haand til dem, der ikke kan hjælpe sig selv.

Og hvor har ikke vor Tids »Opdagelse« af Barnet mangedoblet Kravene til os Opdragere? *Børnepsykologien* har ikke blot peget paa den ubodelige Skade, en fejlagtig Behandling af Barnet kan forvolde, men ogsaa givet os Muligheder for et grundigere Kendskab til dets Sjæleliv, har vist

os, at en stor Del af vore tidligere Opdragelsesmidler maa erstattes af nye og bedre.

Der er et Ord, som stadig paatrænger sig mig i denne Forbindelse; jeg kunde ønske at erstatte Ordet Dygtiggørelse med *Uddannelse*.

Jeg er ikke blind for, at Kravet om en *Faguddannelse* for alle Opdragere, svarende til den, enhver Lærer maa gennemgaa, vilde støde paa store Vanskeligheder. Alene den Kreds, som her er samlet, repræsenterer de forskellige Arbejdsgrene inden for Børneforsorgen, forskellige alt efter Børnenes Alderstrin, lige fra Spædbarnet til den unge i 18—21 Aars Alderen, forskellige efter Børnenes sjælelige og aandelige Udvikling, fra de normale til de aandeligt defekte, — de nervøse og psykopatiske Børn ikke at forglemme! — og forskellige efter de sociale Forhold, som gør en værnende Opdragelse nødvendig. Kort sagt: *de nødstedte Børn* — alle uden Undtagelse kræver de en særlig Opdragelse, og deres Opdragere bør derfor have en Særuddannelse, hvis Fundament ganske vist altid maa blive Kendskabet til det *normale* Sjæleliv og fremfor alt til Barnenaturen i de første grundlæggende Aar.

Det er ikke min Mening at fremkalde en Drøftelse af Spørgsmaalet: *En Uddannelsesskole for Børnesagsarbejdere*; men det vilde være mig unaturligt, efter at jeg i mere end 35 Aar har kæmpet og arbejdet for en grundig og omfattende Uddannelse af alle dem, der skal have deres Gerning blandt de 3—7 Aars Børn, at gaa helt uden om Spørgsmaalet. Vi har her hjemme været længe om at forstaa, at Opdragelsen ikke først begynder i 7 Aars Alderen, men straks fra første Færd, og at der kræves fuldt saa meget af den, der har faaet den grundlæggende Opdragelse betroet, som af dem, der skal lede Barnets videre Udvikling i Hjem og Skole.

Derfor har vi paa *Fröbel-Højskolen*, en af de faa Ud-

dannelsesskoler for Børnesagsarbejdere i Danmark, søgt at give de unge Kvinder en saa alsidig Uddannelse — praktisk, teknisk og teoretisk — som vi formaacde, og vi har yderligere i de sidste Aar taget en ny Opgave op: Uddannelse til Fritidshjem, fordi vi jævnligt maatte sende vore unge ud i Arbejde med større Børn, hvortil de trods ihærdige Bestræbelser for at dygtiggøre sig til denne Gerning, manglede den egentlige *Faguddannelse*.

Det er mig magtpaaliggende at betone, at vi saare vel ved, at Fröbel-Højskolens Uddannelse — trods al vor Stræben efter at gøre den alsidig — dog endnu er alt for begrænset, at vore unge end ikke er udrustede til at gøre Fyldest paa Børnehjem for mindre Børn, med mindre de ejer de personlige Egenskaber, som gør dem særlig skikkede til dette vigtige Arbejde. Og skønt jeg ud af hele min Overbevisning vedkender mig dens Grundsyn paa Uddannelsen, ønsker jeg overfor de mange Børnesagsarbejdere fra hele Landet aabent at vedgaa, at vi, der som Ledere af Fröbel-Højskolen fik noget af en Pionergerning at øve, nu, da vi nærmer os Afslutningen af vor Livsgerning, ser, hvor lidet vi evnede, og hvor saare lidt der blev naaet, og vi ønsker af Hjertet, at dygtigere og mere evnerige Forkæmpere for vor Sag en Gang, naar Tiden dertil er inde, maa tage den op efter os og bære den »ind i Dagen ny«.

De allerfleste Børnesagsarbejdere gaar sikkert langt fra uforberedte ind til deres Fremtidsgerning; rundt omkring paa Børnehjem, Optagelses-, Skole- og Ungdomshjem o. m. a. Steder øver de i det stille deres tjenende Gerning, de »tjener sig op« fra neden, de vokser med Opgaven, de gør deres — tidt dyrekøbte — Erfaringer, og staar saa maaske en Dag over for den store og ansvarsfulde Opgave selv at skulle lede et lignende Hjem. Alt dette er rigtigt og godt; men alligevel tror jeg, at mange stærkt savner det teoretiske Grundlag, der vilde kunne være dem til saa uvurderlig Nytte.

Jeg betragter en udelukkende praktisk Uddannelse som utilstrækkelig, skønt jeg ganske vist anser en udelukkende teoretisk for endnu utilstrækkeligere. I Tyskland, hvor Uddannelsen omfatter baade Praksis og — navnlig — Teori, ser vi den Ejendommelighed, at man i alt Fald paa Børnehavernes Omraade, til Trods for en ypperlig teoretisk, næsten videnskabelig Seminarieundervisning, ikke evner at omsætte Idealerne i Praksis.

Her hjemme er der sikkert større Fare for, at Børnesagsarbejderne skal tage Afstand fra eller endog helt afvise de nye pædagogiske Tanker og vor Tids psykologiske Forskning, som dog i den kommende Tid utvivlsomt vil præge Opdragerarbejdet. Der indvendes imod den, at den er vanskelig at forstaa, at den fører til Overdrivelser, at der ogsaa tidligere er gjort et udmærket opdragende Arbejde *uden* vor Tids Kendskab til Sjælelivets Love; sidst men ikke mindst, at alle de nye Tanker stiller sig afvisende over for og er i Modstrid med Kristendommens Sandheder.

Jeg skal ærligt vedgaa, at jeg forstaa flere af disse Indvendinger og Betæneligheder, og dog vil jeg bestemt hævde, at vi ikke har Lov til at betragte de nye Strømninger som os uvedkommende eller ringeagte deres Værd.

Vel skal vi ikke tage kritikløst imod alt det nye, af hvilket meget endnu langt fra er afklaret; men som ærlige Søgere bør vi gøre det Arbejde at sætte os ind i de Spørgsmaal, det stiller os overfor. Selvfølgelig er meget af det videnskabelige Forskningsarbejde, der er udført, af teoretisk Art. Men vi kan ikke stille Teori og Praksis op som to for hinanden fremmede eller endog modstridende Verdener. Jeg har i Arbejdet med mine Smaabørn i 3--7 Aars Alderen faaet megen Hjælp fra Børnepsykologien; den har vist mig, at meget af det, jeg maaske intuitivt forstod, er Realiteter, som Videnskaben bekræfter.

Det skal indrømmes, at det er svært for os ældre ligesom

at lægge helt om — næsten at faa Grunden under vor tidligere Gerning draget bort under vore Fødder. De unge har et stort Fortrin for os; jeg ønsker dem til Lykke med alt det, de skal lære, som vi endnu intet aner om!

Og saa den alvorligste Anke: de nye Tankers Forhold til Kristendommens Sandheder. Saa vidt jeg kan skønne, behøver intet af det nye at komme i Konflikt med Kristendommen, selv om mange af den nye Tids Forskere angriber baade Religion i Almindelighed og Kristendom i Særdeleshed. Nej, det vil sikkert gaa paa samme Maade, som da man for ca. 100 Aar siden mente, at Naturvidenskabens Omkalfatren af de hidtidige Anskuelser var uforenelig med Guds aabenbarede Sandheder. Den Frygt har jo forlængst vist sig ugrundet.

Endnu en Fare maa nævnes. Det kan ske, at vi i vore Bestræbelser for at iagttage, studere Barnet i alle mulige Situationer kan sætte alt for meget af vor Umiddelbarhed til, og at Barnet paa den anden Side for Opdrageren nærmest bliver »Forsøgsobjekt«. Den moderne Psykologi beskæftiger sig endnu i overvejende Grad med de sygelige Tilstande i Sjælelivet; vi undres maaske derved, men maa huske, at ogsaa Lægevidenskaben først paa et ret sent Tidspunkt har interesseret sig for Hygiejnen — at Kendskabet til det *sunde* egentlig først er vokset ud af Studiet af de sygelige Fænomener.

Men hvorledes skal vi saa søge den Dygtiggørelse, som vi maa kræve af os selv? Mange vil vel synes, at det mest formaalstjenlige vilde være, om man under sin praktiske Forberedelse satte sig ind i den Viden af mere teoretisk Art, som er nødvendig, om man fulgte med i noget af alt det store og nye, der er oppe i Tiden, om man læste og hørte Foredrag i videst mulig Udstrækning. Men skal vi ikke tale saa sagte om en saadan Form for Dygtiggørelse? Hvor mange af os tør sige, at vi under et stort, tidt forceret dagligt Arbejde

med alle dets mangfoldige Opgaver evner at bevare den Friskhed og at skaffe de Stunder, som dertil maatte kræves.

Nej, hvor ubetinget *nødvendig* end en Videreuddannelse er for os alle, saa bliver den vist som Regel ganske illusorisk, om vi ikke for en Tid helt lægger vor Gerning til Side og koncentrerer os om et »Fagstudium«. Og derfor er det, at vi med den inderligste Glæde og Forventning ser hen til en »*Barnets Højskole*«, der skal blive det rette Tilflugtssted for *alle* Børnesagsarbejdere, fra hvilke Lejre de end kommer. Kunde Forstander Beck saa samtidig skaffe os alle Ret til et »Jubelaar« hvert 10. Aar, da vilde han for alle Tider staa som Menneskehedens store Velgører!

Indtil da vil mange vel desværre maatte nøjes med at hente nye Impulser til deres Gerning og Fornyelse for deres egen Personlighed ved Møder og Forhandlinger — eller i vor »mødetrætte« Tid ved de mere frugtbare *Studiekredse*. Ogsaa kortere eller længere Studierejser kan have deres Betydning, men overvurderes dog maaske noget, hvis man da rejser fra det ene Sted til det andet i Stedet for grundigt at fordybe sig i en enkelt Opgaves Løsning. Saadanne Studierejser eller Studiecophold foretages vel af praktiske og økonomiske Grunde kun af de faa og kun sjældent, — de burde fra at være de faa udvalgtes lykkelige Privilegium blive det normale for enhver, der overhovedet trænger til at faa sin Horisont udvidet.

Det er gaaet mig mærkeligt med dette mit Foredrag:

Jeg begyndte med det sidste Led i vort 3-leddede Emne: *Opdragelsesarbejde*, er derefter gaaet baglæns til Spørgsmaalet om *Dygtiggørelse* og staar til Slut ved det første Led: *Personlig!*

Langt den vigtigste Side af Opdragerens Dygtiggørelse er og bliver *Karakter- og Personlighedsudviklingen*.

Det er allerede før nævnt, at vi næsten umærkeligt, os selv ubevidst, opdrages af selve Livsforholdene; vi er alle blevet præget af vore Barndoms- og Ungdomsoplevelser. Men jævnsides med denne indirekte »Opdragelse« gaar saa det maalbevidste Villiesarbejde for Personlighedsudviklingen. Selvopdragelsen, Selvtugten er den allernødvendigste Forudsætning for at kunne være Opdrager. Alt for lidt ænses ofte paa dette Omraade de smaa Tings Betydning, »de smaa Ræve, som odelægger Vingaarden«. Villien maa holdes i Træning. Den amerikanske Psykolog William James giver det gode Raad: »Gør hver Dag noget svært, blot fordi det er svært!« Indøvelsen af gode Vaner, som er af saa stor Betydning i Børneopdragelsen, skulde gerne fortsættes ud over Barndomstiden. Jeg nævner kun eksempelvis: Orden, Præcision, Trofasthed indtil de mindste Ting. Alt dette og meget andet, som man ikke kan læse sig til i Bøger, er med til at forme vor Personlighed.

Ungdomsaarene er Indsamlingstider; senere arbejder vi videre med det Forraad, vi evnede at optage; men vi slipper ikke under Arbejdets Mangfoldighed i den modne Alder Interessen for det almenmenneskelige, for hele det rige Liv, som pulserer uden om os. Eller — gør vi det maaske netop, til alvorlig Skade for os selv og for vor Gerning? Faar vort Følelivesliv den Næring, det trænger til, gennem Samvær med Mennesker, ogsaa uden for Arbejdsfællernes Kreds, gennem Musik, Poesi, ja, al god Kunst; sidst, men ikke mindst gennem Sindets Samling, Stilheden og gennem vor Færden i Naturen?

Vi kender sikkert alle denne stadige Spænding mellem Kravet om fuld og hel Hengivelse i det daglige Arbejde og Trangen til at bevare det almenmenneskelige i os selv. Hvorledes denne Spænding skal kunne udløses paa en harmonisk Maade, er jeg ikke den rette til at tale om; men eet er sikkert: skal det kunne ske, da maa først og fremmest

Barnesindet og Ungdomsfriskheden bevarer gennem Manddommens travle Virken og helt ind i Alderdommen. Thi gennem dem rækker selve vor menneskelige Natur os en hjælpende Haand til *personlig Dygtiggørelse til Opdragergerningen!*

BØRNEHAVE-LITTERATUR AF ANNA WULFF.

Sange og Sanglege for Smaa børn I, 1911.

» » » » » II, 1912.

Festskrift i Anledning af 10-Aarsdagen for Anna Wulffs Folkebornehave, 1925.

Fröbel-Højskolen gennem 25 Aar (ved A. og B. Wulff), 1931.

I Haandbogen »Vore Børn«. Afsnittet: »Den Frøbelske Børnehave«, 1930/1931.

I Fagskriftet »Bog og Naal«: »Et Forslag«, 1898 (optrykt i Fröbel-Højskolens Beretning for 1933/35).

Adskillige Artikler om Børnehavesagen i Tidsskrifterne: »Børnesagens Tidende«, »Svenska Fröbel-Förbundets Tidsskrift«, »Dansk Børnehaveraad« o. a.

INDHOLD:

	Side
Forord ved Bertha Wulff	7
I. Anna Wulff, hendes Liv og Gerning.	
Anna Wulff, Børnenes Ven. Af Augusta Døssing	11
»Moster Anna«. Af en Moder	23
Et Tilbageblik. Af Bertha Wulff	27
II. 4 Foredrag. Af Anna Wulff.	
Friedrich Fröbel, Børnehavens Grundlægger	47
Støtte til Barnets Opdragelse i Hjemmet	57
Kvinderne som Frøbels Medarbejdere	66
Personlig Dygtiggørelse til Opdragelsesarbejdet....	87
Litteraturfortegnelse	97